

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Basil z Cesareje - život a dílo

Basil of Ceasarea - Life and Work

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Doc.ThDr. Gorazd Josef
Vopatrný, ThD.

Autor:
Alena Lexová

Praha 2012

Poděkování

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala Doc.ThDr. Gorazdu Josefu Vopatrnému, ThD., za pomoc, vstřícnost, odborné vedení a rady při zpracování této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 18. června 2012

Alena Lexová

.....

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o sv. Basilu z Caesareje, popisuje jeho život a dílo v době rozvoje křesťanství ve 4. století v římské říši. Patří k nejvýznamnějším církevním otcům a starověkým teologům, byl přesvědčivým kazatelem, myslitelem, velkým reformátorem východního mnišství a apoštolem církve. Basilův teologický přínos měl zásadní význam pro adekvátní vyjádření učení o Nejsvětější Trojici. Jedním z jeho úsilí byla obhajoba božství Ducha svatého. Jeho učení a poselství, které nám zanechal, bylo ve víře pro kterou žil a šířil mezi lidem. Věřil, že jen dobro a láska člověka v Krista a jeho učení člověka zušlechťí a zavazuje žít mravně.

Annotation

This bachelor's thesis discusses St. Basil of Caesarea, his life and work during the development of Christianity in the Roman Empire of the fourth century. Basil ranks among the most significant early church fathers and theologians; he was a convincing preacher and thinker, the great reformer of eastern monasticism and an apostle of the Church. Basil's theological contribution was crucial for the further development of the doctrine of the Holy Trinity. His teaching and the message that he left was in the faith for which he lived and spread among the people. He believed that only good and the love of a person in Christ and his teachings uplifts and civilizes a person to live morally.

Klíčová slova

Basil, Cesareja, Církevní otcové, patristika, rané křesťanství, sněm, nauka, Areios, spor, úsia, hypostatis, východní mnišství, řehole, Písmo, modlitba, láska, práce.

Keywords

Basil, Caesarea, Church Fathers, Christianity, council, science, Arius, dispute, úsia, hypostasis, eastern monasticism, rule, prayer, love, work.

Obsah

Úvod	7
1. Historicko-teologická reflexe sv. Basila Velikého	8
1.1. Snahy o jednotu církve ve 4. století	8
1.2. První křesťanský římský císař	10
1.3. Ariánská krize	13
1.4. Hledání správného vyjádření kdo je Ježíš Kristus - Athanasios a kappadočtí Otcové.....	17
2. Svatý Basil a jeho životní cesta	22
2.1. Poměry v říši a církvi ve 4. století.....	22
2.2. Rodinné prostředí sv. Basila	24
2.3. sv. Basil na athénské akademii a jeho přátelství s Řehořem z Nazianzu.....	24
2.4. Po stopách myslitele, teologa a teoretika Órigena	26
3. Sv. Basil organizátor východního mnišství	29
3.1. Putování sv. Basila za mnichy a poustevníky	29
3.2. sv. Basil poustevníkem a založení klášterů.....	30
3.3. Založení a sepsání mnišských pravidel	32
3.3.1. První pravidlo Velké řehole - láska	33
3.3.2. Společný život.....	34
3.3.3. Sebezapírání.....	34
3.3.4. Modlitba bez ustání.....	35
3.3.5. Práce.....	35
3.3.6. Autorita a poslušnost	36
3.3.7. Asketická praxe.....	36
4. Basilova apoštolská a teologická činnost.....	38
4.1. sv. Basil biskupem	38
4.2. Ariánská krize – přímý zápas s ariány	39
4.3. Poslední dny sv. Basila	43
5. Mnišství po Basilově smrti	45
5.1. Dílo svatého Basila	45
6. Závěr	47
Seznam použité literatury.....	49

Seznam zkratek

Mt	Matouš
Or.	Oratione
r.	rok
sv.	Svatý
st.	století
n.l.	našeho letopočtu
Str.	strana
Srv.	srovnej

ÚVOD

V této práci se chci blíže zaměřit na postavu svatého Basila Velikého, který se narodil v roce 329 v Kappadocké Césareji jen několik málo let po zrovnoprávnění křesťanství milánským ediktem roku 313. Pokusím se přiblížit tuto postavu ve světle tehdejší křesťanské církve, která si osobovala nárok na to, že jenom ona je nositelkou a oprávněnou vykladatelkou správného náboženského učení, zavrhovala ostatní náboženství jako falešná a mylná. Ve světle tehdejších náboženských sporů prvních desetiletí 4. století, které trhaly jednotu církve, ale také právě díky nim se vyjasnilo a upevnilo učení o Nejsvětější Trojici. Hlavním církevním sporem byl spor o Areiovo učení.

Na začátku práce považuji za nutné popsat a obeznámit čtenáře s přehledem dějin římské říše ve 4. století, které bylo významným obdobím rozvoje křesťanství, ve kterém svatý Basil žil a o problému správného vyjádření kdo je Ježíš Kristus.

V následující kapitole se chci zmínit o poměrech v říši a církvi ve 4. století, o rodinném prostředí ve kterém Basil vyrůstal, o jeho studiu v Athénách, o mysliteli a teologu Origenovi, kterým byl Basil ovlivněn. Blíže se podívám na postavu Basila Velikého, uvedu prostředí, kulturu a politické pozadí ve kterém Basil působil jako organizátor a reformátor východního mnišství, zakladatel klášterů a autor pravidel mnišského života.

V další části mé práce představím Basilovu postavu coby biskupa veřejně činného v Césareji a jeho teologický přínos ve vymezení obsahu termínu „*úsia*“ a „*hypostasis*“, které mělo zásadní význam pro adekvátní učení o Nejsvětější Trojici, jako reformátora východní liturgie a uvedu jeho obsáhlé dílo.

V závěru se na základě prostudované literatury pokusím zhodnotit kým byl svatý Basil Veliký a také nastíním jeho učení a poselství, které nám zanechal.

V bakalářské práci jsem vycházela z pramenného materiálu, dále jsem čerpala z odborné literatury vztahující se k danému tématu. Pro svou práci jsem použila deskriptivní metodu a komparaci.

1. Historicko-teologická reflexe sv. Basila Velikého

1.1. Snahy o jednotu církve ve 4. století

Ve 4. století se jak na Východě, tak na Západě otevírá zlaté období velkých církevních Otců, Velkých učitelů, kteří dali konečné vyjádření velké části teologických nauk¹. Církevními Otcí (*patres ecclesiae*)² ve 4. století se rozuměli zpravidla biskupové, kteří byli zprostředkovateli duchovního života věřících udílením křtu sv., nositeli církevního úřadu učitelského a starali se o duchovní záležitosti věřících. Nyní církevními Otcí se rozumějí ti církevní spisovatelé staré doby, kteří vynikali pravověrnou naukou a svatým životem a od církve za svědky apoštolské tradice výslovně nebo mlčky uznáni byli. Ve spisech Otců církevních je uložena velká část apoštolské a starokřesťanské tradice. Řekové znají ve svých liturgických knihách tři „*ekumenické velké učitele*“: sv. Basila, sv. Řehoře Nazianského a sv. Jana Zlatoústého. Na západě se k nim počítá sv. Athanasios.

Historický důvod tohoto rozkvětu je důsledkem Milánského ediktu (313) a Konstantinova vítězství nad pohanem Liciniem v roce 323. Křesťanství se mohlo konečně svobodně rozvíjet. Raná křesťanská církev byla církev biskupská. Křesťanská obec každého města si volila svého biskupa, který byl nejvyšším duchovním správcem všech věřících jak města, tak k němu patřícímu zemědělskému okolí, jež tvořily jeho diecézi. Původně byli tito biskupové v podstatě zcela samostatní. Během doby se však vytvářelo tzv. metropolitní zřízení, spočívající v tom, že biskupové každé provincie byli podřízeni metropolitovi. Mezi těmito biskupskými sídly se některá těšila větší vážnosti jak pro apoštolskou tradici s nimi spojenou, tak také pro politický význam příslušných měst. Na západě to byl Řím jako hlavní město říše a zároveň místo údajného působení a mučednické smrti apoštola Petra, na východě pak velkoměsta Alexandrie v Egyptě a Antiochie v Sýrii. Později se k nim jen na základě svého politického významu přiřadila Konstantinopol a naopak z tradičních

¹Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha*, s. 282, str. 100

²Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu, sešit 1, Příručka pro ústavu theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských*, s. 122, str. 3

důvodů k nim byl počítán i Jeruzalém. Těmto pěti patriarchátům byla v církvi přiznávána přednost.³

Biskupové svým významem se řadili k předním státním úředníkům. Císařové je za takové považovali a uznávali jejich autoritu. Míra autority církve ve veřejném životě byla v jednotlivých městech různá a závisela i na jednotlivých osobnostech. Zatímco oficiální církevní instituce od samého začátku úzce spolupracovaly a téměř splývaly se státními, utvářel se od začátku 4. století v církvi také jiný proud, který představoval odmítavý postoj na světský život. Bylo to *mnišství*⁴. Mnišský život je apoštolským způsobem života a životem podle Evangelia, neboť mu předchází umrtvení starého člověka a mnich se stává chrámem Přesvatého Ducha⁵. Mniši představovali nejradikálnější proud v křesťanských zápasech a to nejen proti pohanům a jinověrcům, ale i v zápasech jednotlivých proudů uvnitř církve. Spojení s křesťanskou církví postavilo ovšem římský stát před problém, který z výkladů, co je skutečně pravé křesťanské učení, má uznat za správný, ke které z různých, často navzájem nepřátelských stran uvnitř církve se má přiklonit. Křesťanská církev si osobovala nárok na to, že jenom ona je nositelkou a oprávněnou vykladatelkou správného náboženského učení, kterého se ji dostalo zjevením Kristovým a zavrhovala všechna ostatní náboženství jako falešná a mylná. Přitom však v ní od samých začátků trvaly spory a přímo prudké zápasy o správnou formulaci základních článků víry, o to který názor je pravověrný a který herezí. Epifanios ze Salaminy⁶ na Kypru, který psal ve 4. století, vypočetl ve svém spise *Panarion (Lékárnička)* už na šedesát různých herezí.

³Dějiny Byzance, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veveří 39, ISBN 80-200-0454-8, str. 37.

⁴Srv. Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, str. 10, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352

⁵Metropolita Hierotheos (Vlachos), *Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení)*, Z anglického originálu *Orthodox Spirituality*, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roce 2006, 1. Vydanie, str. 101.

⁶Kyperský biskup, který bojoval proti apollinarismu a arianismu, postavil se na stranu Paulinovu, SLOVNÍK starokřesťanské literatury, život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců, Heinrich KRAFT, 2005, s. 320

Důležitou institucí v církevním životě byly *synody*, tj. shromáždění biskupů, na nichž se projednávaly praktické otázky správy diecézí, církevní praxe i otázky věroučné. Jejich epocha začala právě díky pochopení císaře Konstantina pro potřeby vyjádření nejvyšší církevní autority, kterou je sborovost. Právě svolávání a jednání těchto synod představovalo nejvýznamnější snahu o vytváření jednotné praxe v církvi, i o formulování zásad toho, co má být považováno za správné a jediné platné učení a jako takové závazné pro celou církev. Závaznou platnost měla především usnesení tzv. ekumenických koncilů, tj. synod, jichž se zúčastnili představitelé křesťanských obcí z celé říše, z nichž první se z podnětu samotného císaře sešel roku 325 v Niceji. Když bylo křesťanství prohlášeno za povolené náboženství a církev byla uznána za oficiální složku římské společnosti, nabyly tyto spory jen na intenzitě. Zatímco učení uznané za orthodoxní⁷ bylo přijato za oficiální postoj vládní moci, hnutí označená za heretická, sloužila namnoze k projevu odporu proti ústřední vládě. Už nešlo o obranu křesťanství před útoky pohanů, církev mohla nyní zcela uplatnit všechny své síly a lépe vyjádřit svou víru tváří v tvář různým bludům, jež ohrožovaly základní články víry. Byly to útoky z vnitřku. Největší nebezpečí hrozilo na Východě. V různých střediscích vznikli a šířili se ariáni, macedoniáni, nestoriáni a monofyzité⁸. Proto se stal Východ také svědkem prvních velkých všeobecných církevních sněmu⁹. Hlavním církevním sporem, který ovládal římskou říši po celé 4. století byl spor o Areiovo učení o božské Trojici.

1.2. První křesťanský římský císař

Z Milánského ediktu¹⁰, podepsaného Konstantinem I. Velikým a jeho spoluvladařem Liciniem r. 313, vyplynul neutrální poměr vlády ke křesťanství. Křesťanství bylo povoleno v celé říši. Tento proslulý „milánský edikt“ byl v podstatě jen obměněnou

⁷Termín orthodoxní (pravoslavný) se skládá ze slov *orthé*-pravdivý a *doxa*. Pojem *doxa* je na jedné straně označením pro smýšlení, nauku, víru, a na druhé straně znamená také oslavu, přičemž oba tyto výrazy spolu souvisejí. Metropolita Hierotheos (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení), Z anglického originálu *Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery* 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie, str. 13-14

⁸Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha*, s. 282, str. 117

⁹Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, *Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešov 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 8*

¹⁰Tamtéž, str. 36

verzí už dříve vydaného ediktu Galeriova. Křesťané v něm byli prohlášeni za povolené vyznání, které smí uctívat svého Boha po vlastním způsobu. Navíc jim bylo přiznáno právo na vlastní majetek, a to i pokud jim byl dříve zabaven. Přesto však vydání tohoto ediktu znamenalo rozhodující převrat ve vývoji římské společnosti a způsobilo během krátké doby její naprostou duchovní proměnu. Bylo zřejmé, že jeden ze signatářů toho ediktu se neuspokojí pouhou neutralitou ke křesťanství, ale že ho bude postupně, ale důsledně podporovat. Byl to vladař Západu Konstantin I. Veliký, když před rozhodující bitvou s Maxentiem r. 312 u Mulvijského mostu nedaleko Říma poručil svým vojákům, aby šli do boje s Kristovým monogramem na štítě. Postupně omezuje některé pohanské kultické obyčeje.

Tehdejší pohanství církevní spisovatelé nazývají „helénismem“. Byly to ve skutečnosti dávné náboženské představy, sjednocené do mytologických obrazů. Gnosticismus prvních staletí měl tady taky svou roli. Neoplatonismus - filozofický proud, který se pokoušel staré legendy a obřady zreformovat a oživit v novém spojení s abstraktním rozumovým myšlením. Filozofická abstrakce však vedla nutně k monoteizmu¹¹.

Konstantin byl od dětství vychováván v monoteizmu, proto jeho přechod ke křesťanství byl do jisté míry zákonitý a přirozený. Zásady křesťanské etiky prosazoval v zákonech státu postupně, ale důsledně. Vydal sérii zákonů, které směřovaly k zániku starého náboženství. Nejprve zakázal takové pohanské náboženské projevy, které byly spojeny s mravní uvolněností. Dále zakázal obnovovat staré pohanské chrámy, které stály v ruinách, a státním úředníkům zakázal účast na pohanských náboženských obřadech. Křesťanskou církev a její organizaci, bohoslužbu a vliv na společnost Konstantin štědře podporoval. Ze státní pokladny uvolnil prostředky na výstavbu nových křesťanských chrámů a na rozšíření starých. V Antiochii a v Nikomédii vybudoval nádherné baziliky. Tenhle výrazně křesťanský stavební ruch se rozvíjel na východě. V Římě císař nenašel dost pochopení pro takové snahy, protože tam se pohanství drželo houževnatě hlavně v aristokratickém prostředí. Neměl rád Řím. Byl pro něj symbolem starého světa.

¹¹Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 5

Proto uskutečnil historické rozhodnutí, které naznačil už Dioklecian¹². Přenesl centrum římského státu ze Západu na Východ. Rozhodl se ne pro Nikomédii, ale pro městečko na břehu Evropy Bosporu, pro Byzanci, které mělo strategickou polohu. Pojmenoval ho svým jménem Konstantinopol. Určil, že bude novým Římem - Nea Roma. Mělo to být město křesťanské. Císař záměrně dbal o to, aby svému novému sídelnímu městu dodal lesk a velkolepost. Dal svázat umělecká díla z celého Řecka i dalších východních provincií, snažil se tak dodat na významu i tím, že do něho různými dary i výhodami lákal k přesídlení příslušníky předních aristokratických rodin. Ti měli zvýšit prestiž senátu. Všude se stavěly křesťanské chrámy, hlavní chrám byl zasvěcen sv. apoštolům. V paláci se objevily křesťanské výtvarné motivy. Tato činnost na podporu křesťanství, která vzbuzovala vděčnost křesťanů, nebyla politickou přetvářkou. Mnoho věcí svědčí o tom, že měl hluboký zájem o církevní problematiku. Víme o něm, že studoval Svaté písmo, účastnil se bohoslužeb, sám se pokoušel psát náboženské úvahy. Východní církev dala Konstantinovi titul „rovný apoštolům“ a zařadila ho s jeho matkou Helenou mezi světce. Že byl císař Konstantin autoritou také pro západní církev, svědčí fakt vzniku v samotném Římě, tzv. *Donatio Konstantini*, falešné listiny ohledně nároku římského papeže na vládu nad celou Církví. Sv. Konstantin se stal pro celý středověk vzorem křesťansky orientovaného panovníka¹³.

O příčinách Konstantinova obratu ke křesťanství byly vysloveny nejrozličnější názory. Podle jeho současníka- křesťanského životopisce - bylo důsledkem *zázračného zjevení*, které Konstantin spatřil v noci před bitvou s Maxentiem a někteří historici nepochybuji o opravdovosti jeho vnitřního obratu. Pro jiné byl Konstantin jen chladně uvažující státník, jehož rozhodnutí bylo motivováno čistě politickými hledisky a důvody. Dějiny jeho vlády poskytují dostatek dokladů. Zdá se, že prošel složitým vnitřním vývojem a že jeho zájem o náboženské otázky byl opravdový. Zprvu inklinoval ke kultu božstva „Nepřemožitelného slunce“, který byl zvláště v armádě rozšířen. I po příklonu ke křesťanství se Konstantin zcela nerozešel s některými pohanskými představami, jak dosvědčuje chrám bohyni Tyché

¹²Dějiny Byzance, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veveří 39, ISBN 80-200-0454-8, str. 26

¹³Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešově 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 8

(Osudu), který dal vybudovat v Konstantinopoli, přestože ji založil jako město zcela křesťanské¹⁴. Po dobu své vlády neodložil tradiční pohanský titul římských císařů *pontifex maximus* (nejvyšší velekněz) a sám se dál pokřtít doslova až na smrtelné loži, jen několik hodin před svou smrtí v říjnu roku 337. Víme, že celý život odkládal přijetí křtu. Tvrdil, že touží přijmout tuto tajinu¹⁵ v řece Jordán, státní zájmy mu ale nedovolili uskutečnit cestu do Palestiny. Když roku 337 vážně onemocněl, přijal křest od ariánského biskupa Eusebia Nikomédského. Podle milánského ediktu se mělo křesťanství stát jen jedním z povolených rovnoprávných náboženských vyznání v říši, ve skutečnosti se však díky císařově podpoře během dvou desetiletí stalo nejvlivnější a nejmocnější silou v římské společnosti.

1.3. Ariánská krize

Během prvních desetiletí 4. století jednotu církve narušovaly mnohé spory, nejtěžší a neostřejší je ten, který byl nazván po svém původci, totiž „ariánský blud“. Zapříčinil jednu z nejvážnějších krizí křesťanství, ale právě díky ní byla jasně formulována nauka o Nejsvětější Trojici¹⁶.

Spor¹⁷ začal v Alexandrii, hlavním středisku tehdejší světové kultury a křesťanského myšlení. Areios se narodil kolem roku 260 v Lýbii, ale větší část svého života strávil v Alexandrii. V Alexandrii byl seznámen se dvěma směry, které se vyvinuli

¹⁴Dějiny Byzance, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veveří 39, ISBN 80-200-0454-8, str. 37

¹⁵Pojem *tajina* (svátost), Metropolita Hierotheos (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručně uvedení), z anglického originálu Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jirí Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o., s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie, str. 20

¹⁶Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 100

¹⁷Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešov 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 33-34

z bohosloví slavného Origena. Byli tady dvě skupiny tzv. „origenisté“ levého a pravého křídla. Areiovu zaměření vyhovoval „levý“ origenismus, který zdůrazňuje *podřízenost Syna Otci*. Ve své vlastní interpretaci rozvedl svůj názor tak, že se stal nebezpečnou herezí, která je v zásadním rozporu s církevním učením. Byl iniciátorem hereze, která se šířila v kruzích církve a společnosti římského státu, společnosti, která se teprve christianizovala. Zápasy čtvrtého století se soustředili na otázky lidského bytí a především na otázku: jak může člověk dosáhnout spásy v Bohu. Areios byl člověk, který uměl vzbudit sympatie u lidí. Své názory považoval za nejlepší a za orthodoxní. Nelze ověřit, zda byl Areios přímým žákem Luciána z Antiochie, je však jisté, že byl přítelem mnoha jeho žáků a že zcela sdílel nauky tohoto učitele. Působil v jednom z městských kostelů, zvaném Baukali. Měl velký úspěch a značný vliv, který mu zajistil množství posluchačů. Svým svěcením pouhý kněz v egyptské Alexandrii vystoupil s učením, že: „nelze všechny tři osoby Božské Trojice považovat za rovnocenné a svou podstatou stejné, a že musela být doba, kdy Bůh – Syn ještě nebyl¹⁸ a že tedy teprve z Boha – Otce vzešel a je mu podřízen“. Věřil jen na božství Otce¹⁹.

Dnešní povrchní člověk si možná řekne, že šlo jenom o pouhá slovíčka. Možná těžko pochopí, proč kolem toho učení bylo tolik zápasů a proč je v zásadním rozporu s církevní naukou. Ariánství nebyl prázdný spor o filozofické termíny, šlo tady o jistotu spasení křesťana v Kristu, o duchovní existenci. Areios přistupoval k řešení bohosloveckého problému Boha Jediného v Trojici z pozice filozofa. Byl monoteista, monoteista z přesvědčení, ale monoteista filozofický, kterých bylo v tehdejší helénistickém světě mnoho. Jeho Bůh není biblickým Bohem, ale abstraktním „Jediným“. Ariánství převracelo křesťanství a věřícího člověka zbavovalo vnitřního života v Kristu, který nás sjednocuje s nebeským Otcem.

¹⁸Én hoté úk én, Basil z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1, str. 7

¹⁹Dějiny Byzance, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veveří 39, ISBN 80-200-0454-8, str. 39

Názory alexandrijského kazatele vzbuzovali rozruch. Alexandrijský biskup byl nucen se vážně zabývat problémem Areiova učení. Svolal kolokvium alexandrijského kléru, kde dal možnost vyjádřit se oběma stranám. Větší část duchovenstva se od Areia odvrátila a nesouhlasila s jeho názorem. Biskup byl nucen zasáhnout a zakázal Areiovi pokračovat v kázání. Ten se s tím ale nesmířil a obrátil se na významné představitele jiných křesťanských obcí na východě a získal podporu mnohých palestinských biskupů a biskupů okolních krajů, také ženské části jeho farnosti. Mezi nimi třeba biskupa Nikomedie, která byla císařským sídlem, a Césareje. Egyptští biskupové zůstali věrni alexandrijskému biskupovi Alexandrovi. Když se o spor začali zajímat pohané a židé, církev se stala terčem výsměchu. Alexandr sám nebyl schopen přesvědčivě vyvrátit Areiovy názory, ale zavrhl jeho nauky. Roku 318 biskup Alexandr toto učení prohlásil za kacířské a Areios byl vyobcován z církve. Bylo to odsouzení, nebyla to ale odpověď²⁰.

Odloučení ariáni organizovali vlastní bohoslužebné shromáždění, kde rozšiřovali své učení. Alexandr byl nucen svolat sněm. Sněm se konal kolem roku 320 - 321. Bylo na něm 100 biskupů, dva z nich hájili Areia – Teonas Marmarijský a Sekundus z Ptolemaid, následně byli vyloučení z církve. O tomto rozhodnutí uvědomil Alexandr představitele východních církví. Areios a jeho stoupenci byli nuceni opustit město, uchýlili se v Antiochii. Odtud šířil své nauky, které způsobily rozdělení ve všech krajích Východu. Do této tak složité situace zasáhli církevní představitelé západních provincií, mezi nimi zejména Hosius z Cordoby²¹, hlavní teologický poradce císaře, proti Areiovi a jeho stoupencům ostře vystoupili a během krátké doby došlo k rozdělení mezi křesťany.

Císař Konstantin pocíťoval nezbytnost tento rozkol odstranit a prosadit v církvi jednotu. Zpočátku bral spor jako osobní věc mezi kazatelem a biskupem. Pověřil Hosia z Cordoby misí do Alexandrie, v dopisu je žádá o usmíření. Mise se nezdařila. Z jeho podnětu svolal v květnu roku 325 do Niceje velký církevní sněm. Ne jenom Konstantin, ale celá církev očekávala od sněmu definitivní rozhodnutí v nelehké dogmatické otázce. Většinu účastníků koncilu tvořili biskupové z východní částí církví, ze Západu přijeli jenom

²⁰Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 37

²¹Biskup, který předsedal 1. Nikajskému koncilu v roce 325

představitelé římského biskupa Silvestra a několik biskupů v čele s cordobským Hosiem. Sněmu byl přítomen i Alexandr z Alexandrie, kterého doprovázel jeho jáhen a budoucí nástupce Athanasios²². Přesný počet účastníků sněmu není přesně zjištěn, někteří autoři uvádí 220, u jiných se uvádí 318, ale jejich počet pravděpodobně kolísal. Přestože ze západní poloviny říše se dostavilo jenom několik biskupů, byl tento sněm prohlášen za *ekumenický* tj. reprezentující celou církev²³.

Na sněmu se jeho účastníci vyslovili pro formulaci, že Bůh Syn je s Bohem Otcem stejné podstaty²⁴ (lat. *consubstantialis*, řec. *homoúsios*). Slovo *homoúsios* bylo na Východě známo, spíše z té špatné stránky. Poprvé to slovo bylo použito Pavlem Samosatským a bylo odsouzeno antiochijským sněmem roku 268. Proto na Východě v té době výraz *homoúsios* nebyl užíván. V době antiochijského sněmu teologie přesně nerozlišovala významy dogmatických pojmů *úsia* a *hypostatis*. O to se zasloužili až později Otcové z Kappadocie po Nicejském sněmu. Tento řecký výraz se pak setkal s tvrdým odporem. Pro vyvrácení ariánství a pro přesné vyjádření, že Syn a Otec jsou jedné podstaty, byl termín „*homoúsios*“ přesnou zbraní. Ariánství bylo sněmem odmítnuto. Dva rodáci z Libye, odkud pocházel sám Areios, se otevřeně postavili proti usnesení koncilu a byli spolu s ním z církve exkomunikováni. Císař je poslal do vyhnanství do Illyrie. Odpůrci Nicejského sněmu protestovali, že se tento pojem nenachází v Písmu svatém. Domněnka, že sněm uzavřel všechny spory netrvala dlouho, protože zanedlouho vypukl spor horší než předchozí²⁵.

²²Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, sešit 1, Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, s. 122, str.112

²³Dějiny Byzance, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veveří 39, ISBN 80-200-0454-8, str. 40

²⁴Srv. Lenka KARFÍKOVÁ, *Studie z patristiky a scholastiky*, Vydalo nakladatelství OIKOYMENH, Tisk ALPHAPRINT Praha. První vydání, Praha 1997, s. 176, ISBN: 80-86005-32-1, str. 68

²⁵Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc*, KTF UK Praha, s. 282, str. 103

1.4. Hledání správného vyjádření kdo je Ježíš Kristus - Athanasios a kappadočtí Otcové

Nicejský sněm ariánství odsoudil, ale nezničil ho. Zápas církve proti ariánskému bludu začal po sněmu a probíhal v několika etapách. Biskupové se snažili přesně vymezit články víry, ale císař na druhé straně byl vždy ochoten zasáhnout, aby si zajistil podporu jedněch a sesadil druhé. Když císař změnil názor, církev to hned pocítila. Arianismus si brzy našel zpátky cestu k císaři Konstantinu Velikému. Neuplynula doba 3 let a císař změnil své rozhodnutí a Areois a jeho stoupenci byli povoláni zpět roku 328. Přízeň císaře si získal Eusébius z Nikomédie. Eusébius Nikomédský nebyl velký teolog a nenapsal téměř nic. Měl nesmírný vliv během prvních ariánských sporů. Byl nejvlivnější osobností na dvoře císaře Konstantina.

Na Nicejském sněmu bylo ariánství teologicky poraženo, ale z poražených se brzy stali vítězové a určitá část Východu se na celá desetiletí přiklání k ariánství. Proč byl císař roku 325 proti Areiovi a po roku 325 pro Areia²⁶? Východní biskupové nebyli a nechtěli být ve své většině ariáni. Byli pravověrní. Bránili se obvinění, že učí jako Areios. Ale současně ti stejní biskupové odmítali výroky Nicejského vyznání. Nicejské pojmy byly pro ně nebezpečné, které vedou k nesprávnému učení o rození Syna Božího a o samotném Bohu Otci. Většina východních biskupů nebyla ariánská, jenom konzervativní v dogmatické terminologii²⁷.

Církevní příčiny²⁸, které byly proti Nicejskému sněmu – slovo, které tam přijali „*homóusios*“ bylo pro ně pochopitelným a správným jen tehdy, když jim význam těchto termínů vysvětlovali teologové. Byli konzervativní a domnívali se, že je dobrou zbraní proti ariánům, ale jako pozitivní vyjádření víry je to slovo nové, neobvyklé a není bezpečné. Kromě toho sv. Athanasios doporučoval dočasně nepoužívat tento termín, aby nevzbuzoval zbytečné podezření. Biskupové církevní většiny nevystupovali proti Nicejskému symbolu

²⁶Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešov 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 55

²⁷Tamtéž, str. 37

²⁸Tamtéž, str. 56

přímo, ale soustředili se na to, aby našli jiné slovo, které by ho nahradilo. Současně odsuzovali sv. Athanasia, který bránil Nicejský sněm.

Politické příčiny²⁹ proti nicejské reakce byly spojeny s císařem Konstantinem a jeho nástupci. Konstantin do roku 325 se zdržoval na Západě a byl pod vlivem západních biskupů. Ariánský problém hodnotil očima Západu. Také jeho návrh vnést do symbolu homoúsios byl motivován západním myšlením. Na Východě se císař lépe obeznámil s východní teologií. Dostal se tak pod vliv východních biskupů a místo poradce musel Hosius z Cordoby přenechat Eusébiovi Nikomédskému a Eusébiovi Cesarejskému. Po jeho smrti roku 337 v říši vládnu císaři dva. Západ politicky samostatnější měl možnost postavit se na stranu ortodoxie, nakolik Konstantinův syn západní vladař Konstantin II byl stoupencem Nicejského sněmu. Východní panovník Konstancius, který byl pod vlivem Eusébia Nikomédského, protože si myslel, že je to nejsilnější strana v církvi, se stavěl proti Nicejskému sněmu. Podpora orthodoxního směru ze strany Západu byla v teologickém směru slabá. Teprve po roce 350, kdy se stal Konstancius jediným císařem říše, otevřeně vystoupil proti pronicejské straně a podporoval filoariány až do své smrti roku 361. Mezitím během dvaceti let, jež následovala po smrti Konstantina, se sešlo mnoho sněmů, (v Sirmiu r. 357, v Cařihradě r. 360)³⁰, při nichž se více nebo méně pociťoval vliv ariánských proudů. Smrt Konstancia II roku 361 přinesla přerušování bojů o víru. Panování Juliána Odpadlíka³¹ (361-363) a Joviána³² (363-364) mělo jiné cíle. Na Západě se znovu obnovila nicejská víra. Na Východě se však obnovily staré spory a výměny názorů. V tomto složitém prostředí v církvi probíhal zápas o čistotu apoštolské víry v Ježíše Krista.

Svatý Athanasios největší z alexandrijských patriarchů, zvaný též Megas, tedy Veliký je úzce spojen s dějinami arianizmu. Narodil se roku 295 pravděpodobně v Alexandrii. Rodiče byli křesťané. V mládí získal v Alexandrii obecné i teologické vzdělání

²⁹ Tamtéž, str. 57

³⁰ Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská církev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešovu 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 66

³¹ v letech 360/361 – 363 samostatný římský císař. Jeho krátká samostatná vláda se vyznačovala intenzivním reformním úsilím s cílem zvrátit socio-politický vývoj nastolený předchozími křesťanskými císaři a obrodit antickou společnost na nikoli křesťanském, ale pohanském náboženském základě prostřednictvím jednotného státního kultu propojeného s novoplatonskou filosofií

³² byl římským císařem a nástupcem Juliána Apostaty. Vládl pouze osm měsíců v zimě 363 až 364. Jovianus vyznával křesťanství a upustil proto od protikřesťanské politiky svého předchůdce

a patrně tehdy navázal své první, tak významné styky s mnichy egyptské pouště. Roku 319 se stal diakonem a také tajemníkem tehdejšího alexandrijského patriarchy Alexandra. V létě roku 325 jako jáhen doprovázel svého biskupa na církevní sněm do Niceje, kde rázným vystupováním proti ariánům obrátil na sebe pozornost. Byl vůdčí duchovní osobností koncilu. Osobně se postavil za dogmatickou definici tehdy navrženou a stal se pak jejím obráncem. Roku 328 po smrti biskupa Alexandra byl zvolen za jeho nástupce. V tomto úřadě se osvědčil jako obhájce božství Kristova a definice nicejské. Ariáni se stali jeho nepřáteli. Mnohokrát jej obžalovali u císaře Konstantina. Athanasios byl očerňován politicky a obviněn dokonce z vraždy melétiovského biskupa (toto obvinění vyvrátil tím, že se jeho lidem podařilo vypátrat skrývajícího se „zavražděného“), tyrská synoda ho na základě lživých obžalob odsoudila a císař Konstantin ho z politických důvodů poslal na přelomu roku 335/336 poprvé do vyhnanství do Trevíru³³. Podobné rozsudky se opakovaly čtyřikrát. Císař Konstantin roku 337 umírá a jeho syn a nástupce Konstantin II. (337 – 340), který předtím vládl v Galii, rozhodl, že se má navrátit do svého sídelního města Alexandrie. Vrátil se koncem roku do Alexandrie, ale pro další církevněpolitický rozvoj byl důležitější postoj mladšího Konstantia, přívržence arianismu. Eusebius z Nikomédie se stal biskupem konstantinopolským a intriky proti Athanasiovi pokračovaly. Eusebiáni začali vyvolávat různé nepokoje, dali zvolit nového biskupa proti Athanasiovi a stěžovali si v Římě u papeže Julia. Ten povolal do Říma zástupce obou stran. Přišel také Athanasios, který kvůli nepokojům byl donucen znovu opustit Alexandrii. Uprchl do Říma začátkem roku 340 a jeho stoupenci byli pronásledováni. Tak začalo druhé vyhnanství, které trvalo až do roku 346. Teprve roku 346 se mohl vrátit do Alexandrie, když jej synoda sardická 343 a 344 prohlásila za legitimního držitele stolce alexandrijského. Řada církevních sněmů, které se během této doby sešly (antiošský a římský r. 341, sardický a filippopolský r. 343), si vzájemně odporovaly: západní byly protiaríánské, východní proariánské. Po smrti svého bratra Konstanta obvinil Konstantius Athanasia, že Konstanta proti němu podněcoval, a na jeho nátlak synoda arelatská roku 353/354 a milánská roku 355 ho odsoudily z různých důvodů znovu. Měl být zatčen, byl však včas informován a zachránil se tím, že uprchl k mnichům do pouště egyptské, kde se o něho starali a chránili ho. To bylo jeho třetí vyhnanství. Tam zůstal šest let (356 – 362). Když na sklonku roku 360 zemřel i Konstantius, nástupce

³³Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6., Praha 4, s. 277, str. 115

Julián Odpadlík ihned povolil návrat z vyhnanství všem biskupům. Počátkem roku 362 se vrátil Athanasios a v tomto roce svolává synodu do Alexandrie³⁴. Mnoho východních teologů dávalo přednost formulaci „*jediné božstvo ve třech hypostasích*“. Základní články víry byly znovu potvrzeny, zvláště pokud se týká christologie. K odsouzení ariánského bludu bylo připojeno také odsouzení tehdy začínajícího apollinarismu³⁵. Alexandrijský sněm roku 362 se stal významným úspěchem církve a hlavní zásluhu na něm měl Athanasios. Brzy ho však zastihl dekret císaře Juliána Odpadlíka, který nařizoval jeho vyhnání z Alexandrie v říjnu 362. Znovu se uchýlil na poušť, kde setrval až do smrti Juliánovy roku 363 za císaře Valense. Ale také nástupce císař Valens, který přál filoariánskému směru, zahájil obvyklý způsob pronásledování. Páté a poslední vyhnanství postihlo Athanasia roku 365. Čtyři měsíce se skrýval v náhrobku svého otce, až mu konečně císař dovolil návrat po několika měsících vyhnanství. Císař měl obavy před nepokojí v Alexandrii a ze ztráty přízně Egyptanů. Poslední léta i nadále pevně hájil víru jako předtím. Zemřel roku 373. Ačkoli byl neustále pronásledován, napsal četné spisy, které hájí nicejskou víru a potírají arianismus³⁶.

Jeho nejobsáhlejším a nejvýznamnějším dogmatickým spisem jsou *Ř e č i p r o t i a r i á n ů m* napsané kolem roku 356 – 362 na egyptské poušti během třetího vyhnanství. V nich hájí božství Syna, vysvětluje příslušná místa Písma svatého, pojednává o osobním rozdílu Syna od Otce. Je to dílo klasické, od sv. Basila a Řehoře Naziánského často používané. Velmi důležitý pro poznání dějin arianizmu jsou v novější době objevené *L i s t y s v á t e č n í*. V nich alexandrijští biskupové oznamovali podřízeným biskupům každoročně hned po svátku Epifanie den velikonoční a počátek postu, pojednávali o velikonoční slavnosti nebo o jiných církevních záležitostech. Nejznámější asketické dílo je *Ž i v o t s v á t é h o A n t o n í n a*³⁷, poustevníka a organizátora poustevnických komunit, prvního skutečně historického křesťanského askety. Podává tu vzor života Bohu

³⁴Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, sešit , Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských, s. 122, str.112

³⁵Apollinaristický blud je třeba chápat jako nauku popírající v Kristu přítomnost lidského nús, jeho místo zaujal Logos-Slovo Boží. Největší zastánce této nauky byl Apollinarius, biskup v Laodiceji v Sýrii. Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc*, KTF UK Praha, s. 282, str. 118

³⁶Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 117

³⁷Srv. Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 125

zasvěceného, na kterém mniši mohli poznat, co mají konat a čeho se vystříhat. Toto dílo přispělo velkou mírou k rozšíření mnišství na Západě³⁸.

Dogmaticko – historický význam sv. Athanasia spočívá v tom, že proti Areiově teologii držel se církevní tradice a vědecky se ji pokoušel odůvodnit. Vedle Órigéna nikdo nepůsobil tak mocně a trvale na církevní učitele v duchu a smyslu církevním, jako Athanasios. Hájil homoúsii Syna s Otcem, stejně tak hájil i homoúsii a božství Ducha svatého. Athanasios je jedním z nejvýznamnějších patriarchů v církevních dějinách. Hájil pravou víru proti ariánům a nedovoľoval se nikdy světské moci. Byl označen jako „Veliký“, veliký jako člověk, jako učitel, jako světec. Ať byl kdekoliv, ať už v Trevíru, v Římě, v Cařihradě všude hlásal božství Kristovo. Je pravda, že výraz „*soupodstatný*“ užitý Nicejským sněmem, nebyli ochotni mnozí východní biskupové přijmout. Vyjadřoval katolickou víru v dokonalé božství Syna. Na Západě ariánské spory měly velký ohlas, ale na Východě bylo rozdělení mezi biskupy hluboké a dlouhotrvající. Tato zmatená situace se začala vyjasňovat až v letech 370 - 378 díky úsilí sv. Basila z Césareje Kappadocké³⁹.

Takový byl obraz rané křesťanské církve ve 4. století v době Basilova narození, jinošství i v době jeho studií a dospělosti. Byla to doba plná zápasů i změn postojů k základním teologickým otázkám křesťanské víry. Konečné řešení problému bylo nalezeno ještě koncem 4. století, kdy pravověrní zastánci Nicejského vyznání – kappadočtí Otcové pronesli svou formulaci „*jedna úsia a tři hypostase*“⁴⁰. Kappadočtí Otcové trvali na prvku tajemství v křesťanské víře. Byli to tři velcí spisovatelé kappadočtí: svatí - Basil, Řehoř Nysský a Řehoř z Naziánu, nejen jako zastánci plného božství Ducha svatého, ale jako obhájci katolické víry.

³⁸Dr. Josef SAMSOUR, Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu, sešit 1, Příručka pro ústavu theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, s. 122, str.115

³⁹Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Křesťanská cirkev v období všeobecných snemov Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešov 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1, str. 72

⁴⁰Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 116

2. Svatý Basil a jeho životní cesta

2.1. Poměry v říši a církvi ve 4. století

Zatímco na Východě nastal rozkvět díky Klementu Alexandrijskému a Órigénovi, na Západě byla církev uzavřená střetnutím křesťanské víry s řeckou filosofií. Západní myslitelé se raději omezovali na tradiční výklad článků víry. Je to patrné na jasných vyznáních víry, vyslovených v jejich Krédu, ale též v samé liturgii. Můžeme rozlišit tři různá období týkající se římské církve. V prvním, kdy se šíří křesťanství až do poloviny 2. století, je úředním jazykem církve a liturgie řečtina. V druhém období je už možno pozorovat užívání latiny jako úředního jazyka církve. V liturgii zásluhou papeže Damasa (366-384), byla zavedena latina do liturgie svaté. V první pol. 2. století a v prvních desetiletích 3. století se církevní nauka hájí proti pomluvám pohanů, ale musí se také zabývat bludy. Tyto bludy je třeba rozdělit do dvou skupin různě motivovaných. Jedni se obrátili proti christologickému dogmatu, popírali božství Kristovo, viděli v něm pouze člověka vyvoleného a adoptovaného Bohem. Druzí napadají dogma o Nejsvětější Trojici, aby zachránili Boží jednotu a popírají rozdíl mezi božskými Osobami.

Postavení, které státní moc od ediktu milánského roku 313 vydaného Konstantinem Velikým s Liciniem k církvi zaujala, na rozvoj církevního života působilo blahodárně. Nyní mohla církev šířit své ideje, zejména v reformě zákonodárství, zakládáním ústavů pro chudé a něšťastné. Nádherné chrámy, bohoslužba mnohem slavnostnější a činnost misionářská byla zahájena v zemích mimo říši římskou⁴¹. Mnozí pouze zevně vstupovali do církve, nastalo uvolnění kázně, snaha pojmout obsah víry vědecky, vyvolala boje dogmatické, které zasahováním státní moci byly ještě značně přiosřeny a prodlužovány. Tyto boje nepřímou podporovaly rozvoj církevní vědy. Císařové, aby zachránili jednotu ohrožené církve, svolávali sněmy. Tato doba se stala dobou velkých dogmatických bojů, velkých církevních Otců a velkých koncilů. V této době dosáhla svého vrcholu rozkvětu patristická literatura. Tato doba rozkvětu křesťanské literatury se liší od doby předešlé. Západní spisovatelé píš

⁴¹Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, sešit 1, Příručka pro ústavu theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, s. 122, str.105

už výhradně latinsky. Jednotlivé teologické disciplíny se od sebe odlišují a nabývají systematického zpracování. Vznikají příručky jednotlivých disciplin. Vedle toho se tvoří vlastní školy, více ovšem na Východě než na Západě.

Alexandrijská škola, která vznikla ve 2. století, byla zpočátku určená jen k vyučování katechumenů. Svého vrcholu a rozkvětu dosáhla za Klementa a Órigéna. Začátkem 4. století působením bludů Órigenových a z toho vzniklých sporů, ariánských zmatků a rozkvětem školy antiochijské, začala její sláva upadat. Órigenés⁴² sám roku 233 v Césareji založil školu, která měla ještě víc než škola alexandrijská ráz učené školy. Díky učenému knězi Pamfilovi jí náležela křesťanská knihovna, která byla nejcennější v celém křesťanském starověku. Mezi žáky Órigenovými vynikali sv. Dionysius Alexandrijský⁴³ a sv. Řehoř Thaumaturgus⁴⁴. Órigenés mezi východními spisovateli měl a má své přední místo. Vliv způsobený rozšířením jeho nauky, jak na Východě, tak na Západě, zejména ve 4. století byl značný. Ve sporech, které vznikly, byla napadána především hlediska jeho učení – způsob výkladu Písma, přehnané vztahy k platónské filozofii při zpracování křesťanské teologie. Dědictví Órigenovo pokračovalo a pod jeho vlivem získali vzdělání lidé jako Řehoř Thaumaturgus, Eusebius z Cesareje, v další generaci především Basil Veliký, Řehoř Nazianský a Řehoř Nysský. Svatý Basil byl velkým obdivovatelem jeho teologického díla. Obdivoval také jeho žáky, pravověrné kazatele a učitele, kteří vyznávali pravověrnou křesťanskou víru. Z tohoto stručného přehledu státních a církevních dějin římské říše ve 4. století je zřejmé, v jak bouřlivém a významném období rozvoje křesťanství Basil žil⁴⁵.

⁴²Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 85

⁴³Alexandrijský biskup. Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 120

⁴⁴Biskup v Neocesareji. Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, sešit 1, Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských, s. 128, str.63

⁴⁵Dr. Josef SAMSOUR, *Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu*, sešit 1, Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských, s. 122, str.117

2.2. Rodinné prostředí sv. Basila

Basil se narodil roku 329 nebo 330 po Kr., jen několik málo let po zrovnoprávnění křesťanství milánským ediktem roku 313. Narodil se v Cesareji Kappadocké nedaleko jižního pobřeží Černého moře. Pocházel z nesmírně bohaté velkostatkářské rodiny kappadocké, rodiny vzdělané a zámožné. Jeho otec také Basil, byl učitelem rétoriky, a právním obhájcem v Césareji. Matka křesťanka Emmeleia, pocházela též z bohaté rodiny z Césareje. Babičku Makrínu v křesťanské víře vychovával Origenův žák Řehoř Thaumaturgus (Divotvůrce), biskup v Neocesareji (212-213). Brzo po narození byl malý Basil svěřen k výchově Makríně do pontské lokality Annésoi, kde rodina vlastnila statky. Babička Makrína vstúpila do jeho srdce hlubokou zbožností. Často vyprávěla Basilovi o jejich vlastním pronásledování, jak byli vyhnáni. Cestou si nesli „posvátný oheň“, jak říkala *Spisum*, které uchránila při pronásledování křesťanů v letech 305 – 311. Byly to spisy jejího učitele, Řehoře Divotvůrce a jeho učitele Órigéna. Její pravověrná křesťanská výchova měl vliv jak na vnučku Makrínu, Basila i jeho bratra Řehoře. Tak učila a vychovávala i svou dceru - jejich matku. Učila je poznat sv. Písmo, četla jim spisy a vyprávěla o svém učiteli Řehoři Divotvůrci a o Origenovi. Basil pocházel z 10 dětí a rodiče je všechny vychovávali v křesťanské víře. Od dětství byl tělesně křehký. Jako dítě těžce onemocněl a mnohé zdravotní problémy se u něho opakovali po celý jeho život⁴⁶. Základy vzdělání poskytl Basilovi jeho otec v Césareji, dále ve studiích pokračoval v Konstantinopoli a v Athénách.

2.3. sv. Basil na athénské akademii a jeho přátelství s Řehořem z Nazianzu

Basil spolu s bratrem Řehořem⁴⁷ se učili rétorice, jazykům a právu. Potom oba studovali geometrii, historii i jazyky. Toto vzdělání bylo významné pro jejich další

⁴⁶Jiří NOVOTNÝ, Basil Veliký a jeho doba, Moralia, Vydalo nakladatelství Refugium Velehrad –Roma s.r.o. jako svou 48. Publikaci, tisk a vazba MTZ a.s. tiskárna Olomouc, vydání první, Velehrad 1999, s. 179, ISBN: 80-86045-39-0, str. 18-19

⁴⁷Řehoř z Nyssy, poslední z velkých Kappadočanů. Vratislav ŠMELHAUS, Řecká patrologie, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 158

povolání v této mnohojazyčné říši. Tady se poprvé potkal Basil s Řehořem z Naziánu. Řehoř z Naziánu (329/330-390) byl synem naziánského biskupa. Na akademii v Athénách jedním ze spolužáků, byl také Julián, později císař Apostata-Odpadlík. Účastnil se Basilova křesťanského kroužku, kde se seznamovali s Písmem svatým v Basilově podání. Julián patřil k mládeži z nejvyšších aristokratických kruhů. Později roku 362 vydal známý edikt, kterým křesťanským učitelům zakazoval výuku na rétorických školách. Základem výuky na akademii byla díla antických autorů plná řeckých mýtů, které Julián považoval za základní náboženské texty svého pohanského náboženství. Basil s Řehořem z Naziánu žili velmi střídmě, zbožně a velmi mravně na athénské poměry. Znali jenom dvě cesty, jednu do chrámu a druhou do školy. Společný pobyt v Athénách ještě více upevnil jejich přátelství. Stala se z nich nerozlučná dvojice. Studia trvala čtyři nebo pět let (mezi 349 – 350). Seznámili se zde se všemi obory, které v jejich době byly základem všeobecného vzdělání – s gramatikou, rétorikou, geometrií, aritmetikou, astronomií a lékařstvím. Zde také zaujal postoj ke klasickému vzdělání. Seznámil se starou řeckou filozofií, zvláště s platonismem. Jeho hlavními učiteli byli pohan Himerios a křesťan Prohairesios⁴⁸. Nevyhýbal se ani osobnímu styku s představiteli současné pohanské kultury. Pozdější Basilův spis *K mládeži* - o užítku z četby pohanských autorů, který Basil napsal pro své synovce, doporučoval tu vybírat si k četbě taková antická díla, která učí morálním zásadám platným i pro křesťany. Neuzavíral se před světskou literaturou, kterou někteří křesťané shledávali jako mravně škodlivou. Tyto Basilovy názory hovoří za něj, ale i odhalují, jak dobrý učitel i vychovatel se v něm skrývá. Tímto spisem chtěl získat také vzdělanou řeckou pohanskou mládež – vyznávající helénskou kulturu - pro křesťanství, chtěl ji odkrýt to, co on už poznal, křesťanskou morálku a křesťanský způsob života.

O Basilově pobytu v Athénách se dozvídáme více ze vzpomínek Řehoře z Nazianzu, jak je vyjádřil v pohřební řeči na svého přítele. Na jednom místě zdůrazňuje, že: „*jako křesťané přijali metodu zkoumání (to exetastikon) a úvah (to theóretikon), ale odvrhli vše, co přivádí k démonům, k omylu a k propasti zkázy...*“ Tak se prý naučili „*rozlišovat dobré od špatného a díky jejich slabosti (tj. slabosti pohanů) učinit vlastní učení silným*“. Řehoř tu také vysoce hodnotí vzájemné přátelství s Basilem: „*Zdálo se, že jsme*

⁴⁸Basil z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1, str. 10

jednou duší ve dvou tělech...Žili jsme pro své budoucí naděje a odpoutali jsme se od tohoto světa ještě před odchodem odtud...Chtěli jsme být křesťany a být tak i zvaní.“ (Řehoř z Naziánu, Or. 43,-11.20.21)⁴⁹.

2.4. Po stopách myslitele, teologa a teoretika Órigena

Órigenés se narodil kolem roku 185 v Egyptě v křesťanské rodině. Už od dětství jevil nebývalý zájem o bibli. Po studiích učil gramatiku, jeho přednášky se velmi brzy stali centrem teologického studia. Vede katechetickou školu, když ho pověří biskup. Žije přísným životem. Po překonání určitých problémů stal se knězem, zakladatelem vlastní teologické školy, nejprve v Alexandrii, po vysvěcení v Césareji. Učí, sám studuje, píše a káže. Je pronásledován, mučen a po několika letech na následky zranění umírá asi v roce 254. Byl osobnost duchovní. Nejenom učil, ale také formoval. Byl příkladem antických i křesťanských ctností – trpělivosti a zbožnosti⁵⁰.

S dílem významného křesťanského spisovatele a teologa 3. století Órigena se Basil blíže seznamuje za studií v Athénách⁵¹. První zmínky o tomto mysliteli Basil získává už v dětství od své babičky Makríny, když mu vyprávěla o svém učiteli Řehoři Divotvůrci – žáku Órigena. Jeho dílo bylo pro Basila pramenem poznání krásy a síly slova. Byl vyhledávaným učitelem své doby. Vynikal geniálním nadáním, všestranným vzděláním a neúnavnou činností v slově a písmě. Stal se otcem církevní vědy a byl bezesporu významným teologem. Jeho sloh je jasný, psal duchaplně a originálně. Větší část jeho spisů byla při Órigenistických sporech zničena, z mnohých se nám zachovaly jen úryvky.

F i l o k a l i a – vzácná antologie z jeho spisů, kterou společně sestavili sv. Basil a sv. Řehoř Naziánský.

⁴⁹Tamtéž, str. 11

⁵⁰Tamtéž, str. 76-77

⁵¹Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 118

S největší zálibou pracoval Órigenés na poli hermeneutiky. Byl především vynikající znalec bible a její vykládač. Spolehlivým východiskem exegetické práce měl být Starý zákon, přesněji řečeno jeho řecké znění. Jeho dílo *H e x a p l a*, v níž chtěl sestavit přesný text Septuaginty a znázornit její poměr k původnímu textu a tak vypracovat pevný základ pro učenou exegezi a pro polemiku se židy. Toto velké dílo začal psát v Alexandrii a dokončil až v Tyru. Exegetické spisy Órigenovy vysvětlovaly celý Starý a Nový zákon.

Ze spisů dogmatických zachovaly se nám čtyři knihy *O z á k l a d e c h* - úvod do hlavních témat křesťanského učení. Dílo je možno považovat za první svého druhu v oboru křesťanské teologie. Jako apologeta hájil církevní nauku proti pohanům i bludařům. Jeho hlavní dílo 8 knih *P r o t i K e l s o v i*. Toto dílo napsal Órigenés na prosby přítele Ambrosia v Cesareji kolem roku 248. Nejrozsáhlejší a nejvýznamnější přednicejská apologie. Napsal ji ve věku více jak šedesáti let. Je to obsáhle obranné dílo (8 knih). Napsal ho k vyvrácení nauky filozofa Kelsa, který v letech 170-185 zveřejnil dílo nazvané *P r a v d i v á ř e č* (*Aléthés logos*). Dílo učeného pohana je důležitým dokladem, v kterém se projevuje postoj helénské kultury vůči křesťanství. I o křesťanech mluví se stejným pohrdáním: jsou to důvěřiví lidé a nevědomci. V závěru vyzývá křesťany, aby bojovali za císaře a hájili zákony.

Učil o nekonečné řadě světů, protože všemohoucnost Boží žádá, aby Bůh byl od věčnosti činným a také o *p r e e x i s t e n c í* *d u š í* jako pouhých duchů. Teprve následkem hříchu byly přioděny těly a poslány na svět ke své očistě. Jedinou výjimkou byla duše Kristova⁵².

Službu eucharistickou považuje za pravou oběť. Jako první užil o Panně Marii názvu *T h e o t o k o s* (Bohorodička). Tento výraz pochází ze školy alexandrijské. Ve 4. století je církevním Otcům tento výraz běžným. Teprve v poslední době dochází k přehodnocení Órigénova přínosu pro křesťanské myšlení. Jeho myšlením byli hluboce ovlivněni velcí teologové 4. století, kromě sv. Basila, sv. Řehoř z Nyssy a Řehoř z Naziánu.

⁵²Výbor z děl Origenových. Lorenzo DATTRINO, Patrologie, překlad a dodatky Prof. Jaroslav Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 119.

Órigénovy myšlenky se stali duchovním a teologickým bohatstvím celého křesťanství i přesto, že sám byl po své smrti několikrát předmětem sporů a odsouzení⁵³.

⁵³Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 74-75

3. Sv. Basil organizátor východního mnišství

3.1. Putování sv. Basila za mnichy a poustevníky

Po pětiletém pobytu v Athénách se Basil kolem roku 355 vrátil domů, v té době mu umřela babička a také otec. Ve své rodné Césareji Kappadocké byl nadšeně přivítán, ale nepobyl zde dlouho. Na naléhání svých přátel přijal žádost na výchovu mládeže a začal vyučovat rétoriku. Stal se podobně jako jeho otec, známý po celém východě svou učeností. Ale jeho představy o životě byly jiné a přemýšlí nad stejnou náplní svého života jako sestra Makrina, která touží žít v klášteře. Už za studií v Athénách pomýšlel žít podle evangelia a teď o podobném způsobu života mluví i jeho sestra. Zprávy o asketickém životě Eustatia z maloarmenské Sebasté probudily Basilův zájem o askési a mnišství, které se staly klíčovým motivem jeho duchovního života a působení. Roku 357 přijal křest od cesarejského biskupa Diania a vydal se na rozsáhlou duchovní pouť. Podle rady Eustathia se vypravil po slavných egyptských, syrských a mezopotamských kláštorech. Neodchází sám, ale se sluhou, synem své kojné, se kterým spolu vyrůstali. Navštěvoval mnišské komunity, poustevníky - eremity (od řeckého *erémos*, poušť)⁵⁴. Všude se snaží být jejich žákem a sbírat zkušenosti – v této škole svatosti a pokory. Mnišství se zde jeví jako ideál panenství a askeze podle příkladu sv. Antonína - egyptského mnicha, který žil na přelomu 3. a 4. století. Hodně se poučil, ale má trochu jinou představu o mnišství. Na rozdíl od Eustathia, se kterým se později z věroučných důvodů rozešel, nestavěl Basil nikdy mnišský způsob života proti církevní obci a její praxi a nemotivoval ani nejpřísnější asketické požadavky orientálním dualismem ducha a hmoty, dobra a zla. „*Poznej sám sebe*“ je základním pravidlem Basilova návodu k jeho dokonalému životu. Skutečnou silou askeze osvobozeného života není poznání, ale *l á s k a*⁵⁵, a to nejen k Bohu, ale i k bližnímu. Na lásku klade Basil velký důraz. Ideálním prostředím, v němž lze lásku k Bohu a bližnímu

⁵⁴Basil z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1, str. 11

⁵⁵Václav VENTURA, Spiritualita křesťanského mnišství 1, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 233

plně rozvíjet, je *mnišská komunita*⁵⁶. V jeho představách by mělo být mnišství soběstačné, pomáhat chudým a nemocným. Basilova matka a sestra učinili rozhodnutí žít mnišským životem, když Basil ještě pobýval na cestách, aby poznal život mnichů.

3.2.sv. Basil poustevníkem a založení klášterů

Do Césareje se vrátil roku 358 naplněn duchovní zkušeností mnišství. Ve své asketické touze po dokonalosti byl rozhodnut pro mnišský život o to více, když zjistil na návštěvě u sestry Makríny a matky, že obě ženy svůj klášter založily na svém statku. Trvale změnil svůj způsob života, z řečníka se stal asketa. Nejdříve rozdal svůj majetek chudým a vyhlédl odlehle místo za řekou Iris proti venkovské vile své rodiny, kde strávil rané dětství. Zde žil s několika učedníky biskupa Eustathia ze Sebasté, s nimiž se věnoval modlitbám, čtení Písma a zpěvu žalmů. Jeho příklad a slovo působily tak silně, že zanedlouho se k němu připojili jiní druhové a tak povstalo v okolí několik klášterů. Basilovi mniši se snaží aktivně pomáhat svým bližním, zvláště chudým. Preferovali práci zemědělskou, na poli, v lesích. Eucharistii slaví čtyřikrát týdně, v neděli, středu, pátek a sobotu. Důraz byl kladen spíše na celkovou formaci křesťanského života než na pouhé vzdělávání⁵⁷. O svém způsobu života poustevníka napíše dopis příteli Řehořovi z Nazianzu, ve kterém ho zve do tohoto odlehleho místa. Do této samoty za ním přišel Řehoř a zůstal u něho asi rok. Pravděpodobně tam oba společně pracovali na mnišských pravidlech a sestavili nekomentovaný výbor úryvků z Origenových děl - *Filokalii*, který měl sloužit jako pomůcka při teologických diskusích. Prvních čtrnáct oddílů se týká hermeneutiky, dalších šest je z Origenovy polemiky proti Kelsovi, která dává křesťanům návod,

⁵⁶Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 232

⁵⁷Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 139

jak postupovat proti pohanům, sedm posledních se týká svobody lidského jednání a jejího vztahu k Božím záměrům⁵⁸.

Kolem roku 360 Řehoř odchází domů ke svému starému otci biskupovi, který ho vysvětil na kněze. Tam zůstal asi devět let, aby mu pomáhal při řízení diecéze. Po návratu domů napsal Basilovi dopis, ve kterém mu popsal život v komunitě s určitou dávkou nostalgie⁵⁹. Život v komunitě byl chudý. Basil měl jeden oděv, spalo se na podložce na zemi. Své komunity považoval za prostor pro opravdový křesťanský život pro všechny. Ty, kdo je obývali, nikdy nenazýval mnichy, ale prostě křesťany. Jedinou řeholí bylo evangelium. Každý křesťan má žít v poslušnosti příkazu lásky, číst bibli, především synoptická evangelia a Pavlove listy a stále se modlit. O duchovní vedení mnichů bylo postaráno, kladl se důraz také na vzájemné styky mnichů i mimo rámec jednotlivých klášterů, na výměnu názorů a na otevřený rozhovor o společných problémech. Každý křesťan je povinen zachovávat všechna Boží přikázání, tím spíše mnich. Komunity byli v jeho pojetí malými církvemi, v nichž se naplňuje křestní slib. Častý název, kterým komunity označoval, byl *Adelfotés – Fraternitas*⁶⁰. Založením komunit chtěl vytvořit vhodné podmínky pro opravdový křesťanský život.

Doba Basilova návratu domů, byla pro křesťany nepříznivá. V zemi vládl od roku 350 Konstantius. Z jeho strany byla podpora arianizmu silná⁶¹. Pravověrní trpěli. V této době se snažil Basil konat pro pravověrné křesťany, co bylo v jeho silách.

⁵⁸Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc*, KTF UK Praha, s. 282, str. 119

⁵⁹ Basil z Cesareje, *Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová*. Vydalo nakladatelství Oikomenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1, str. 12

⁶⁰Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství I*, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 232

⁶¹Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, *Křesťanská církev v období všeobecných snemů Církevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešovu 1995, Druhé doplnené vydání, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1., str. 58-59*

3.3. Založení a sepsání mnišských pravidel

Basil těžce nesl, že většina služebníků Božích žije bez jednotného pravidla. Poustevníci si vybírali místo i své vůdce pro duchovní život jen podle své osobní záliby. Poustevnictvím chtěli povznést nejen sebe k ideálu evangelijní dokonalosti. Jeho představy pro mnišské komunity byly jiné a stály na pevných zásadách a slibech. Z vnuknutí Božího se kolem roku 360 ve své poustce v Pontu rozhodl napsat přesná pravidla a závazný řád pro všechny, kteří by chtěli pod jeho vedením a podle jeho vzoru sloužit Bohu. Basil byl první, kdo dal Církvi první organizaci pro pěstování duchovního života, která byla později označena pojmem a názvem „*Regulae*“⁶² - „ř e h o l e, ř e h o l n í ř á d“. Sám je chápal spíše jako *Hypotypósis*⁶³, nástin, náčrt askeze, teprve tradice je nazvala *Regulae*. Podle nich je jednoznačným východiskem mnišské spirituality Písmo. Ono je vlastně jedinou řeholí. Pro Basilovy zásady pěstování mnišského života byly nutné přípravy a organizace podle řádu na základě tří slibů: „*chudoby, čistoty a poslušnosti*“, jimiž se mnich jako třemi hřeby přibíjí na kříž s Kristem a vítězí nad trojím nepřítelem: *tělem, světem a d'áblem*. Tři sliby tvoří širokou a pevnou základnu, na níž Basil vytvořil způsob mnišského života⁶⁴.

K řeholním pravidlům patří především spis *Éthika*⁶⁵ - (Moralia tj. Morální pravidla), kterým usiloval o reformu církevního života. Sbíрка byla napsána ke konci panování císaře Konstantia roku 361. Z Písma Basil čerpá odpovědi na otázky konkrétního života. Jsou to dialogy mezi komunitou a Basilem. Zde uvedených osmdesát předpisů se opírá o novozákonní citáty. Takzvané *Malé askétikon*, vzniklé mezi léty 360 – 370, se skládá z jedenácti delších a sto devadesáti dvou kratších pravidel (zachovalo se pouze v latinském překladu Rufinově). Do roku 373 se klade *Velké askétikon*, které podrobněji

⁶²Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 139

⁶³Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arciepitství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 233

⁶⁴Jiří NOVOTNÝ, *Basil Veliký a jeho doba, Moralia*, Vydalo nakladatelství Refugium Velehrad –Roma s.r.o. jako svou 48. Publikaci, tisk a vazba MTZ a.s. tiskárna Olomouc, vydání první, Velehrad 1999, s. 179, ISBN: 80-86045-39-0, str. 57

⁶⁵Basil z Cesareje, *Devět kázání o stvoření světa*, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1, str. 12

rozpracovává pravidla *Malého asketikonu*. Tyto mnišské řehole určovaly způsob života východního mnišství.

Tento skrytý Basilův život trval od roku 358 do roku 362. Ale již během té doby povolal jej jeho biskup Dianius z Césareje, vysvětil ho na lektora a vzal ho sebou na Cařihradský sněm v roce 360, kde byl přítomen teologickým sporům mezi *homoiúsiány* a *homoiány*.

3.3.1. První pravidlo Velké řehole - láska

První pravidlo⁶⁶ začíná otázkou: „*Protože nám Písmo dává moc, abychom se ptali, chtěli bychom nejprve vědět...*“ A Basil odpovídá o smyslu pořadí biblických přikázání.

Nezákladnější kámen křesťanské spirituality: „*Nejdříve nám vyprávěj o lásce k Bohu, neboť už jsme slyšeli, že je třeba ho milovat a velice chceme vědět jak.*“ Tím je položena podstata Basilova mnišství, láska k Bohu a lidem. Je přesvědčen, že tato láska je nám vrozená. Úkolem člověka a tedy i těch, kteří jdou cestou evangelia, tento zárodek nechat rozdmýchat a dát mu vše potřebné k rozvoji. Basil se sám snažil tuto jiskru Boží lásky rozdmýchat. Prvořadou a základní náplní takového života je nechat rozvinout lásku, lidství podle Božího plánu. S rozvíjením lásky souvisí i touha po dobru a kráse. Co se týká lásky k bližnímu, Basil klade důraz na cenobitské mnišství. „*Kdo by nevěděl, že člověk je přátelský a společenský tvor (koinonikon zóon) a není stvořen pro samotářský (monastikon) a divoký život*“? Basilův důraz na společný život je jistě jeho charismatem a vkladem do křesťanské a mnišské spirituality. Láska k Bohu a bližnímu jsou nerozlučně spojeny. „*Kdo miluje Boha, bude milovat svého bližního*“. Soustředění a pamatování na Boha v člověku aktivuje „*energii směřovat k Bohu*“ a vede ho k tomu, aby žil stále před Božím zrakem a v tomto světle viděl nově sebe i svět.

⁶⁶Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arcidiecézní ústředí sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 233

3.3.2. Společný život

Protipólem samoty je společný život⁶⁷. Celé sedmé pravidlo zachycuje Basilův ideál cenobitského života. Pojem mnišství neužívá. Poznal poustevnický život s jeho klady i zápory a dal jasně přednost společnému soužití. I v Novém zákoně Basil nalézá mnoho dokladů o důležitosti společného života. Také z textu o sdílení charismat a těle Kristově je jasné, že společný život je podmínkou takového sdílení. K stěžejním novozákonním textům o společném životě patří *Skutky apoštolů*, zejména druhá a čtvrtá kapitola, líčící život v prvotní církvi. „*Všichni kdo uvěřili, žili společně*“. Kdo žije v početné komunitě, užívá své charisma, zvětšuje ho tím, že je sdílí a užívá charismata druhých, jako by byla jeho vlastní.

3.3.3. Sebezapírání

Dalším nosníkem Basilova mnišství je *sebezapírání (apotagé)*. „*Kdo chce jít za mnou, zapří sám sebe*...⁶⁸“ Zřeknutí navazuje podle Basila na zřeknutí křestní: d'ábla, náruživostí těla. Je přijetím kříže a následováním Krista. Sebezapírání je osvobozením..., připravuje nás k tomu, abychom byli schopni jít k Bohu. Sebezapřením je spojená další hodnota – *zdrženlivost (enkrateia)*. Basil ji věnuje pozornost ve třech pravidlech.

Opravdový zdrženlivec je ten, kdo je svobodný od vášní, nepřitahují ho slasti, neustupuje jim, ale naopak se v přítomnosti škodlivého potěšení plně ovládá. Opravdová *enkrateia* se týká vášní duše, je to kompletní zřeknutí se všeho, co vede k hříšné slasti (*hedoné*). Pokud jde o stravu, je nutno přizpůsobovat různým potřebám, věku, práci, fyzické

⁶⁷Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 233

⁶⁸Mt 16,24, Tamtéž, str. 236

konstituci. Jídlo má být prosté, jednoduché na přípravu. Duchovní logika platí i v jiných oblastech, také v odívání. Pokora, jednoduchost, chudoba a šetrnost ve všem, to jsou hodnoty, které musí odrážet celý život křesťana.

3.3.4. Modlitba bez ustání

Pro náš život se ukazuje nezbytné, abychom nezanedbávali časy určené k modlitbě v komunitách. Tyto doby jsou nutné, protože každá z nich svým způsobem upomíná na dobrodiní, které nám Bůh podává. Basil trvá na oné „*nesmíselné nerozdělenosti*“⁶⁹ modlitby a práce, modlitby a angažovanosti, modlitby a křesťanské praxe. Práce a životní okolnosti jsou pro něj výzvou ke krátkým modlitbám a proseb, které posvěcují svět. Basil touží, aby přítomnost Boží byla v nás co nejvíce uvědomělá, abychom jako Adam v ráji nazírali krásu, abychom byli v intimitě s Bohem. Vše musíme vidět ve vztahu k Bohu⁷⁰.

3.3.5. Práce

Práce⁷¹ především manuální, zemědělská, řemeslná je pro Basila prostředkem k duchovnímu růstu, práce je součástí služby Bohu. Hraje svou důležitou roli také jako prostředek askeze, především prostředek zvládnutí své vůle a umrtvování. V Basilových komunitách si zaměstnání nevybíral každý sám, ale po moudrém zvážení jeho schopností mu bylo přiděleno. Basil se snažil vymezit jakési kritérium pro slučitelnost práce a života modlitby. Dalším Basilovým vkladem do teologie práce je jeho pojetí práce jako Boží

⁶⁹Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 1*, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 241

⁷⁰Tamtéž, str. 241

⁷¹Tamtéž, str. 242

služby. Základy teologie práce měly svou konkrétní a slavnou realizaci. Je po Basilovi pojmenována *Basilias*⁷²

3.3.6. Autorita a poslušnost

Poslušnost je jedním z pilířů mnišského života. Od samého počátku a v prvních fázích Basilových naučení (Malé askétikon), a co je v základech celého jeho pojetí „křesťanského“ života, je poslušnost evangeliu a přikázáním Páně. Písmo je základní řeholí. Když se Basil zmíní o představeném (proestós), pak je jasně vymezena jeho role. Vzhledem k Bohu jako služebník Kristův a správce Božích tajemství. Svou koncepci autority a poslušnosti odvíjí od představy společenství jako organismu Kristova. Hlavou je Kristus. Křesťanství je vlastně následováním Ježíše Krista v jeho lidské přirozenosti podle povolání každého. Pokora, laskavé chování a pokorné srdce ať je charakteristickým rysem představeného. Kromě toho musí být představený milosrdný a shovívavý k těm, kteří ze slabosti v něčem poklesli, musí být silný, aby se mohl postavit proti silným.

3.3.7. Asketická praxe

Klasické formy askeze⁷³ jsou užitečné jen potud, pokud pomáhají k rozvíjení základních ctností, zejména lásky. S askezí souvisel společný život, tvrdá manuální práce, úsilí o neustálou modlitbu, mlčení. Neméně originální je jeho pojetí *postu*⁷⁴. Věnuje mu dvě

⁷²Basilias byla charitativní a sociální instituce, nový vývojový skok v sociální nauce a praxi křesťanství, Tamtéž, str. 243

⁷³Václav VENTURA, Spiritualita křesťanského mnišství 1, str. 10, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 246, Srv. Gorazd VOPATRŇÝ, Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita. Pohled na člověka a duchovní život z pravoslavné perspektivy, vytiskla tiskárna CENTA, 1. Vydání, Brno: L.Marek 2003, s. 158, (Pontes pragenses, sv. 33), ISBN: 80-86263-41-X, str. 32

⁷⁴Půst je důležitou pomůckou v duchovním životě. Sv. Basil říká, že půst je starší než Zákon, protože existoval v ráji. Gorazd VOPATRŇÝ, Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita. Pohled na člověka a duchovní

homilie, z čeho vyplývá, že mu záleželo na biblickém zdůvodnění této asketické praxe⁷⁵. Z Písma vyvozuje, že půst byl zaveden v ráji a také po pádu se stal nedílnou součástí opravdového pokání. Půst je také prostředkem k zjemňování našich duchovních schopností, umožňuje nám čistě a radostně nazírat veškerou krásu. A nakonec i jídlo má po postu lepší chuť, chápeme jeho význam jako dar od Boha, který máme přijímat s děkováním. Zajímavou částí homilie jsou i úvahy o postu od alkoholických nápojů. Rozvíjí je od příběhu boháče z evangelia, který toužil po kapce vody, aby shladil neuhasitelný žár zavržení, do něhož ho přivedl nezřízený a požívačný způsob života. Pití vody je i pro nás dobrým asketickým prostředkem. Nikdo se z vody ještě neopil, nikoho nebolela hlava. Nezřízené pití alkoholu ubijí nejen tělo, ale především vyhání Ducha svatého. „*Pravá zdrženlivost skutečně nespočívá v abstinenci od pokrmů, ale v dokonalém zřeknutí se vlastní vůle*“. Tedy život v pravdě, bez lží a přetvářek, zejména před Bohem, připravenost plnit jeho vůli, žít v uvědoměném pamatování na Boha, to je skutečný půst a askeze⁷⁶.

V Basilových *Řeholních pravidlech* se rýsují základy prožívaného asketického života. Teprve později následovalo jejich systematické zpracování⁷⁷

život z pravoslavné perspektivy, vytiskla tiskárna CENTA, 1. Vydání, Brno: L.Marek 2003, s. 158, (Pontes pragenses, sv. 33), ISBN: 80-86263-41-X, str. 33

⁷⁵Celá asketická praxe církve směřuje ke zbožštění člověka, k jednotě člověka s Bohem v Trojici. Metropolita Hierothetos (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení), Z anglického originálu Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editör ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie, str. 35

⁷⁶Václav VENTURA, Spiritualita křesťanského mnišství 1, Vydalo Benediktínské arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 248

⁷⁷Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 123

4. Basilova apoštolská a teologická činnost

4.1. sv. Basil biskupem

Roku 370 byl Basil přes odpor ariánů zvolen biskupem a tím metropolitou kappadockým a exarchou celé politické diecéze v Pontu. O průběhu volby jsme dobře informováni z Basilových listů⁷⁸. Přes odpor ariánské strany císařských úředníků a značné části biskupů, byl hlavně za pomoci Eusébia Samosatského zvolen na biskupský stolec. Jeho zvolení skončilo minimálním vítězstvím pravověrných nicejců, kteří chtěli mít v čele takového teologa, kterého pravověrnost nebyla poskvrněna. Svěcení Basilovi udělil 14. července staříčský biskup z Naziánu. Biskupové, kteří hlasovali proti, nezúčastnili se svěcení, aby nemuseli vkládat ruce na Basila a vypověděli mu církevní společenství. Basil měl hluboké a všestranné vzdělání, byl vynikajícím kazatelem, přesným a hlubokým myslitelem, člověk svatého života, ale také pronikavým pozorovatelem reálného života, který uměl odhadnout politickou situaci. V době, kdy usedá na biskupský stolec ve východní části římského státu vládne císař Valent (364-378), který byl ariánem. Nastává nové pronásledování pravověrných. V této době pro Athanasia začíná jeho páté vyhnanství.

Césarejská metropole v sobě zahrnovala padesát závislých biskupství. Proti Basilovi jako biskupovi se nepřátelsky stavěl také jeho strýc Řehoř z Kappadocie, který se přiklonil k jiným kapadockým biskupům, nepřátelům Basila. V roce 371 se situace urovnala, když strýc pochopil, že pomluvy měly zničit Basila v očích věřících a v očích církve. Basil aby zvýšil disciplínu kléru, pečlivě vybíral kandidáty kněžství. Mezi prvními vysvětil svého bratra Petra, budoucího biskupa sebastijského. Nesvětil mu žádnou pastorační činnost, ale poslal ho za svými mnichy u řeky Iris. Téhož roku na přání lidu a kléru byl Basilův bratr Řehoř vysvěcen na biskupa Nysského, a to s plným souhlasem kappadockých biskupů. Ve své biskupské činnosti usiloval ustavičně o udržení jednoty

⁷⁸Jiří NOVOTNÝ, Basil Veliký a jeho doba, Moralia, Vydalo nakladatelství Refugium Velehrad –Roma s.r.o. jako svou 48. Publikaci, tisk a vazba MTZ a.s. tiskárna Olomouc, vydání první, Velehrad 1999, s. 179, ISBN: 80-86045-39-0, str. 76

církve nejen na Východě, ale také se západními biskupy. Učení ariánů odmítal, jak to vedle polemik *Proti Eunomiovi* dokládá i homilie *Proti sabelliánům, Areiovi a anomiánům*⁷⁹.

4.2. Ariánská krize – přímý zápas s ariány

Císař Valens byl ochoten nastolit jednotu církve na celém Východě i násilím. Je známo, že rozhodl rozdělit Kappadokii na dvě provincie a ustavit Druhou Kappadokii, každá s vlastním biskupským stolcem⁸⁰, aby tak bylo oslabeno Basilovo působení. Takže biskup nového hlavního města Antimos si přivlastňoval moc metropolitů. Basil se tomu vzepřel a vytvořil sedm nových biskupství a posílil řady pravověrných ustavením svého přítele Řehoře z Nazianzu biskupem v Sasimách a bratra Řehoře biskupa v Nysse. Neúnavně konal visitační cesty, navazoval nové osobní kontakty, korespondoval. Usiloval o dorozumění se všemi ve věroučných formulacích, snažil se být uvážlivý, těm kdo bloudili vycházet vstříc, neprovokovat je. Mnohými současníky byl pro svou smířlivost kritizován, ale Athanasios jej podporoval.

V tom roce se také snažil Basil získat pro pravověří svého starého rádce a přítele Eustathia ze Sebasté. Eustathios ze Sebasté byl knězem, jeho teologické myšlení kolísalo mezi ortodoxií a arianismem. Pro svůj nesporný vliv na široký okruh lidí, své vidění křesťanského života a účast v ariánských sporech si vytvořil množství nepřátel, kteří ho několikrát odsoudili. Široká veřejnost se od něho neodvrátila a dokonce před rokem 357 se stal biskupem v arménské Sebasté. Přes všechnu kritiku je nutné Eustathiovi přiznat jeho osobní kvality, kvality člověka žijícího opravdově evangeliem, jeho přínos pro sociální nauku a vklad jeho duchovní zkušenosti do tradice církve. Významné bylo jeho působení na poli sociálním, vybudoval rozsáhlou instituci věnující se péči o nemocné a chudé.

⁷⁹Basil z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikomenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102 str. 15

⁸⁰Vratislav ŠMELHAUS, Řecká patrologie, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 141

Asi v této době navazuje s Eustathiem kontakty⁸¹ svatý Basil. Eustathios už podepsal poloariánské formule vyznání víry v roce 358 v Ankyře a v Cařihradě v roce 360. Navíc se stal příznivcem nového bludu „*pneumatomachů*“ (*popírači božství Ducha svatého*), kteří byli známí také pod jménem *macedoniáni*.

Když za Eustathiem zajel Basil do Sebasty r. 372, jako biskup - metropolita za biskupem sebastským, kdy od něho žádal vysvětlení o víře v Ducha svatého, jelikož ho znal a věděl, jak je úskočný, žádal od něj písemné prohlášení, které mu Eustathius podepsal. V roce 373 Eustathius ruší písemně dopisem s Basilem veškerý církevní styk. Je absolutně nepřístupný kritice ostatních. Byl stále horlivým křesťanem a Basil si ho vážil pro asketický život a zakládání poustevn ve třech maloasijských provinciích. V roce 375 Basil napsal proti pneumatomachům spis „*De Spiritu sancto*“⁸² (*O Duchu svatém*), který věnoval Amfilochiovi, svému žákovi - biskupu ikonskému, který odráží životní dialog s Eustathiem. Eustathius byl homoiúsián, umírněný arián, božskému Logu přisuzoval „*podobnost v podstatě*“ s Otcem a s pneumatomachy odmítal nebiblické filozofující pojmy v pneumatologii, což znamenalo vlastně problematické chápání Ducha v Trojici. Eustathius se otevřeně přihlásil k ariánům a šířil proti Basilovi pomluvy, v nichž ho označil za přívržence myšlenek a názorů pohanského Origena.

Jiný problém, který znepokojoval Basila, byl rozkol v Antiochii⁸³. Biskup Meléthios byl právoplatně zvolen okolními biskupy, ale byl mimo město a byl třikrát odsouzen k vyhnanství do exilu (371-378). Basila před vyhnanstvím zachránila jen jeho rozsáhlá sociální práce. V Antiochii v roce 362 Lucifer (biskup z Cagliari) svévolně a protiprávně vysvětil na biskupa Antiochie kněze Paulina. Poměry se tím zhoršily natolik, že se vzájemně potírali dva pravověrní biskupové a každý z nich hledal podporu jak na Západě, tak na Východě. Paulinus získal příznivce na Západě, Meletius na Východě. Aby došlo k usmíření a sjednocení v církvi, spor byl postoupen do Říma, aby Řím rozhodl. Basil, přestože mu bylo jasné, že na Západě není příliš mnoho porozumění pro odlišnost

⁸¹Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 119*

⁸²Basil z Cesareje, *Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102, str. 13*

⁸³Lorenzo DATTRINO, *Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 120*

řecké teologie, pokusil se získat papeže Damasa pro mladonikajskou politiku⁸⁴. Od roku 371 zaslal několik dopisů papeži Damasovi (366-384). Žádal o vyslání delegátu, kteří by zhodnotili situaci, která se stala nesnesitelnou a neřešitelnou. Tato situace nebyla jenom v Antiochii, ale na celém Východě, kde se místní církve téměř rozdělily kvůli sporům, které způsobil pojem „*hypostasis*“. Na Východě byl chápán ve smyslu jak „*přirozenost*“ tak „*osoba*“. Na Západě byl chápán jen ve smyslu „*osoba*“. Byla to otázka týkající se Nejsvětější Trojice.

Pokud jde o teologickou terminologii pojmů „*úsia*“ a „*hypostasis*“ – byla to synonyma. Svatý Basil a jeho přátelé nebyli spokojeni a vytvořili přesnější rozlišení termínů. Obsahově je vymezily vůči sobě. Problém spočíval v tom, že větší část episkopátu a duchovenstva nechtěla měnit starší formulaci nepřesných pojmů. I když jejich učení nebylo nepravdivé (kromě učení Areia), bylo neúplné. Paulinos - kandidát malé skupiny antiošských staronikajců mluvil o „*jediné božské hypostasi*“, zatímco Meléthios, uznávaný mladonikajskou většinou pravověrných Antiochejců, hovořil o „*třech hypostasích*“. Basillovo úsilí o prosazení nikajského vyznání víry proti arianismu vychází značnou měrou z jeho zájmu o život v celé církvi. Proto ten Basilův zájem o normalizaci církevních poměrů v syrské Antiochii, o odstranění tzv. *m e l é t h i o v s k é h o s c h i s m a t u*⁸⁵, které mu dalo podnět k přesnějšímu pojmovému vymezení výrazu „*úsia a hypostasis*“. V papeži Damasovi se však zklamal, protože západní ortodoxii byla staronikajská stanoviska bližší a Basillova pojetí cizí.

Hlavní teologický přínos Basilův spočívá ve vymezení obsahu termínů *úsia* a *hypostasis*, které mělo zásadní význam pro adekvátní vyjádření učení o Trojici. Až do Basila se užívalo obou termínů ve stejném smyslu. Tak tomu bylo i na Nicejském sněmu a alexandrijská synoda roku 362 připouštěla, že lze mluvit o jedné i o třech božských hypostasích. Basil první požadoval, výlučně formulaci *mia usia, treis hypostaseis*⁸⁶. Hypostasi rozuměl existenci charakterizovanou zvláštními vlastnostmi (*idiotétes*) *individuum, personu* – osobu římských právníků. Jako *idiotétes* jednotlivých Osob

⁸⁴Vratislav ŠMELHAUS, Řecká patrologie, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 142

⁸⁵Tamtéž, str. 142

⁸⁶Tamtéž, str. 144

Nejsvětější Trojice uváděl *otcovství, synovství a posvěcení*. Tyto osobitosti nenarušují jednotu a celistvost vnitřního božského života. Spis *O Duchu Svatém* (374-375) patří mezi nejpozoruhodnější díla křesťanské teologie v celých jejích dějinách, jak pro svůj obsah, tak pro svou výstavbu. Basil zde (na žádost svého žáka Amfilochia z Ikonie) vykládá dvojí trojiční doxologii, kterou k pohoršení některých přítomných užil při nedávné liturgické příležitosti: „*Sláva Otci se Synem spolu s Duchem svatým*“ a „*Sláva Otci skrze Syna v Duchu svatém*“. Zatímco druhá z uvedených formulací byla pokládána za obvyklou a přijatelnou, první si žádá zvláštního vysvětlení a obhajoby. Tomuto výkladu je vlastně věnován celý Basilův spis. Opatrné stanovisko Basilovo bylo mnohými současníky přísně kritizováno. Největší Basilovou zásluhou bylo, že jasně určil smysl slov *úsia a hypostasis*. To pak posloužilo k smíření mnohých semiariánů s pravověřím: ***Bůh má jednu podstatu, ale jsou tři božské Osoby***. Během sporu o přirozenost Ducha svatého, Basil obhájil jeho plné božství. Ve svých spisech nikdy nedává třetí osobě titul Bůh. To proto, že nechtěl příliš zostřit tento spor. Zdá se, že Basila vedly k opatrnosti ve formulaci teologických závěrů také církevně-politické ohledy, snažil se vytvářet a neodstraňovat podmínky pro možnost komunikace s tzv. pneumatomachy, kteří se dovolávali toho, že Nicejský sněm božství Ducha výslovně nedefinoval. Basil z vlastní zkušenosti věděl, kolik osobního a namyšleného bylo v bezohledně vedených diskusích a polemikách, znemožňujících jednotu a klid v církvi. Bludaři vymýšleli komplikované definice. Basilovi jde o živou teologii, o teologii činu, spočívající v návratu k svatosti původního křesťanství, schopnou přemoci bludy, které zmítají církví⁸⁷.

Své dílo *O Duchu svatém* obohacuje o množství citátů z Písma svatého, které dokazují, že Duch svatý je spojen s Otcem a Synem. Udává, že je Duch Otce i Syna, že působí jako Otec a Syn společně s nimi: jeho díla jsou stejně božská jako díla Otce i Syna. Tato bohatost citací a důkazů připravila cestu jeho bratru Řehoři Nysskému, který výslovně prohlásí, že: „***Duch svatý je Bůh, jako je Bůh Otec a Syn***“⁸⁸.

⁸⁷Vratislav ŠMELHAUS, *Řecká patrologie*, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6, Praha 4, s. 277, str. 145

⁸⁸Lorenzo DATTRINO, *Patrologie*, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 124

4.3. Poslední dny sv. Basila

Ve své biskupské činnosti usiloval ustavičně o udržení jednoty církve nejen na Východě, ale také se západními biskupy, a to i za cenu určitých kompromisů. Učení ariánů odmítal, jak to vedle polemik *Proti Eunomiovi* dokládá i homilie *Proti sabelliánům, Areiovi a anomiánům*.

Přísná askeze, břímě úřadu působily nepříznivě na Basilovo podlomené zdraví a předčasně zlomily jeho síly. Když se situace vyjasnila a mír a jednota církve byla na obzoru, Basil umírá 1. ledna 379. Uprostřed svých bojů a námah za přítomnosti kněží i přátel, kteří ho přišli potěšit modlitbami na jeho smrtelném loži. Podle jejich svědectví, před posledním vydechnutím pronesl slova: „*Do rukou Tvých poroučím ducha svého*“⁸⁹. Několik měsíců před tím zemřel i císař Valens (364-378) a v čele římské říše se ocitl pravověrný císař hispánského původu Theodosius I. (379-395). Prostřednictvím druhého ekumenického koncilu, který zasedal v Konstantinopoli za předsednictví Meléthia upravil poměry ve východní církvi v nicejském duchu bez ohledu na protesty východních i západních staronikajců.

Hned po své smrti byl Basil vzýván a ctěn jako svatý. Den jeho smrti byl zasvěcen na Východě jeho památce. Dodnes se slaví svátek Basila Velikého 1. ledna, v Římsko - katolické církvi 14. června. Jeho ostatky byly nejprve uloženy v hrobě jeho rodičů, roku 1099 flanderský kníže Robert II. Jeruzalémský nechal přenést ostatky světcovy do Bruges (Belgie), kde až dodnes jsou v nesmírné úctě a vážnosti⁹⁰. Ostatky světce na Východě milovaného, odpočívají na Západě. Jeho úcta spojuje oba světy: východní se západním, protože Basil byl a zůstal Učitelem jedné Církve Kristovy. Basil byl nedostižným vzorem biskupa, velkým teologem a světcem. Pro jeho vznešenou

⁸⁹Jiří NOVOTNÝ, Basil Veliký a jeho doba, Moralia, Vydalo nakladatelství Refugium Velehrad –Roma s.r.o. jako svou 48. Publikaci, tisk a vazba MTZ a.s. tiskárna Olomouc, vydání první, Velehrad 1999, s. 179, ISBN: 80-86045-39-0, str.131

⁹⁰Dr.J.M.JURÁK O.P.,Svatý Basil Veliký, Učitel církve, Vítězové, měsíčník životopisů světců a služebníků Božích, Redakce a administrace Olomouc, edice Krystal-knihovna,Vydávají profesori bohosloveckého učiliště řádu dominikánského v Olomouci, tisknou Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol. s.r.o. v Olomouci, s.46, str.44,46

a obětavou povahu těšil se velké vážnosti jak u křesťanů, tak i u pohanů. Jako Athanasios si zasloužil, tak i on plným právem čestného názvu Veliký.

5.Mnišství po Basilově smrti

Svatému Basilovi šlo o to, aby formoval duchovní život křesťanů. Není to styl zákonodárce či autority typu Pachómia a jeho nástupců. Basil se svou „promnišskou“ aktivitou pokusil propojit zkušenost egyptských poustevníků s životem vnořeným do práce pro svět. Mnišství ovlivnil také svou angažovaností v činnosti sociální, propojil mnišské a entuziastické proudy s životem velké církve⁹¹.

Pokračovatelem byl také Řehoř z Nazianzu, Řehoř Nysský a také jeho nejmladší bratr Petr, dříve mnich později biskup na severních hranicích Kappadocie u Arménie. Dále Basila následovali Jan Zlatoústý (Chrysostomus).

5.1.Dílo svatého Basila

Spisy Basilovy se dělí na dogmaticko - polemické, exegeticko - homiletické, asketické a listy. K spisům dogmaticko - polemickým náleží především 3 knihy **P r o t i E u n o m i o v i**⁹². Tento spis napsal Basil ještě než nastoupil na svůj biskupský úřad roku 363-364. Vyvrací v něm Apologii sepsanou bezbožným Eunomiem.

V traktátu **O D u c h u s v a t é m**⁹³ obhajuje třetí božskou osobu proti pneumatomachům. Basilův list filosofu Maximovi novoplatonikovi z roku 361/362 je dokladem, že Basil diskutoval o rovnosti osob v Trojici i s pohanským filosofem.

⁹¹Václav VENTURA, Spiritualita křesťanského mnišství 1, Vydalo Benediktínské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově jako svou dvacátou publikaci. Edice Pietas benediktina, sešit jedenáctý. Vydání první, léta Páně 2006, Vytiskl Label, spol. s.r.o. v Kutné Hoře, s. 352, str. 252

⁹²Dr. Josef SAMSOUR, Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu, sešit 1, Příručka pro ústavu theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, s. 122, str. 119

⁹³Basil z Cesareje, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102, str. 13

Mezi exegetickými spisy náleží nejpřednější místo devíti homiliím **H e x a é m e r o n**⁹⁴ (šestidněv, tj. kázání o šesti dnech stvoření světa), které vzešlo z Basilovy pastorační práce. Jedná se o soubor šesti kázání komentujících prvních pěti dnů stvoření. Schází tam tedy dílo šestého dne, stvoření člověka. Tuto mezeru po Basilově smrti doplnil jeho bratr Řehoř Nysský. Basil v jednotlivých kázáních postupuje metodickým výkladem a komentováním prvních dvaceti pěti veršů Genese tak, jak za sebou následují. Zdůrazňuje především, že se drží litery Písma a odmítá alegorickou exegezi. Basil alegorický výklad odmítl v době heretických sporů, protože byl přesvědčen, že omyly heretiků vycházejí z lichých filosofických spekulací.

Asketické spisy Basilovy sestávají z četných menších pojednání, týkajících se hlavně mnišství. Mezi nimi jsou **o b ě ř e h o l e**⁹⁵, ve formě otázek a odpovědí, kterými tak působil na organizaci řeholního života. **L i s t y**⁹⁶ nám podávají obraz neúnavné činnosti Basilovy a obsahují zároveň bohatý historický materiál pro tak pohnutou dobu. Tři z nich jsou **l i s t y k a n o n i c k é**, k biskupovi ikonskému Amfilochiovi, které obsahují předpisy týkající se kázně.

Reformátorem **l i t u r g i e**⁹⁷ stal se Basil tím, že modlitby a obřady v církvi césarejské uvedl v určitou formu. Do bohoslužby zavedl antifonní zpěv (sborový). Tato liturgie se nám zachovala v řeči řecké a koptské. V pravoslavné církvi se koná liturgie sv. Basila 10 - krát v roce.

Kromě toho Basilovy spisy obsahují krásná svědectví pro účinky **k ř t u**⁹⁸, pro skutečnou přítomnost Krista v eucharistii, při svátosti pokání rozeznává zcela určitě **contritio** (lítost), **confessio** (vyznání) a **satisfactio** (zadostiučnění)⁹⁹.

⁹⁴Tamtéž, str. 15

⁹⁵ Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282, str. 123

⁹⁶Tamtéž, str. 122

⁹⁷Dr. Josef SAMSOUR, Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu, sešit 1, Příručka pro ústavu theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktnů rajhradských, s. 128, str. 120

⁹⁸Křest uděluje člověku bytí a hypostasi podle Krista. Metropolita Hierotheos (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení), Z anglického originálu Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie, str. 71

6. Závěr

*„Chrámem božím se stáváme tehdy, když
suvízlost paměti není narušována
pozemskými starostmi, když mysl není
zneklidňována neočekávanými útoky vášní.
Tehdy mysl miluje Boha, od všeho se odvrací a
k Bohu utíká. Taková mysl od nás odvrací to, co nás ke
špatnému ponouká, a zůstává v činnostech vedoucích
k dosažení ctnosti.“¹⁰⁰*

Svatý Basil Veliký

Když Basil Veliký rozebírá význam slov, že člověk se stává chrámem Přesvatého Ducha, učí Bohem inspirován, že chrámem Ducha Svatého je ten člověk, jehož mysl není zneklidňována pokušeními a neustálými starostmi, nýbrž je obrácená k Bohu a je s ním ve společenství. Z toho plyne, že duchovní člověk je ten, kdo má ve svém nitru Ducha Svatého, jak to dosvědčuje neustálé pamatování na Boha¹⁰¹.

Svatý Basil byl přesvědčivým kazatelem a apoštolem církve. Snažil se smířit Západ s Východem. Tázal se: „Co je vlastní křesťanu? Víra, jež jedná skrze lásku. Co je vlastnosti víry?“

Svatí Otcové říkají, že víra je zjevení Boha člověku. Přijímáme víru ze slyšení, nikoliv však proto, abychom ji následně pochopili, nýbrž aby naše srdce bylo očištěno a abychom dosáhli víry z vidění a žili zjevení¹⁰².

⁹⁹Dr. Josef SAMSOUR, Základy patrologie se zvláštním zřetelem k dějinám dogmatu, sešit 1, Příručka pro ústavy theologické a soukromé studium, Brno 1907 tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, s. 122, str. 120

¹⁰⁰Metropolita Hierotheos (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení), Z anglického originálu Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie, str. 37

¹⁰¹Tamtéž, str. 17

¹⁰²Tamtéž, str. 25

Poselství, které nám svatý Basil zanechal a které stále žije, jako žije i jeho víra, pro kterou žil a kterou šířil mezi lidem. Věřil, že jen dobro a láska člověka v Krista a jeho učení člověka zušlechtí a zavazuje žít mravně. Basilovo poselství je dnes stejně aktuální jako bylo v jeho době.

Z dnešního pohledů na jeho osobnost bychom ho vysoce hodnotili nejen jako kněze, teologa a mnicha, ale jako velkého učitele církve. Svědčí o tom celé jeho dílo. Nemůžeme opomenout jeho největší význam na poli církevně - organizačním, jako *velkého myslitele a velkého reformátora mnišství*.

Použitá literatura

a) Prameny

Basil z CAESAREJE, Devět kázání o stvoření světa, přeložila a poznámkami opatřila Karla Korteová. Vydalo nakladatelství Oikoymenh jako svou 247. publikaci. Úvodní studii napsala Růžena Dostálová, Tisk ALFAPRINT Praha. První vydání, Řecko-české vydání, Praha 2004, s. 301 ISBN: 80-7298-102-1

b) Sekundární literatura

Prof. ThDr. Pavel ALEŠ, Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov, Cirkevné dejiny II. Pravoslavná bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešov 1995, Druhé doplnené vydanie, TOP s.r.o., tlačiareň KA a BA, Prešov, kap. Nálepku 5, s.238, ISBN: 80-7097-316-1

DĚJINY BYZANCE, Akademie věd České republiky pod vedením Bohumily ZÁSTĚROVÉ napsal autorský kolektiv PhDr. Alexander Avenarius, doc. PhDr. Růžena Dostálová, doc. PhDr. Vladimír Fiala, doc. PhDr. Věra Hrochová, PhDr. Milan Loos, PhDr. Oldřich Tůma, PhDr. Vladimír Vavřínek, PhDr. Bohumila Zástěrová, Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd Praha 1992, s. 529. Dotisk academia, nakl. AV ČR, Praha 1994, 1996, Vydání 1. Ed. Číslo 6564, Vytiskla CENTA, spol. s.r.o., odštěpný závod Brno, Veverí 39, ISBN 80-200-0454-8

Lorenzo DATTRINO, Patrologie, Překlad a dodatky Prof. Jaroslav V. Polc, KTF UK Praha, s. 282

Metropolita HIEROTHEOS (Vlachos), Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení), Z anglického originálu Orthodox Spirituality, Editions of the Birth of the Theotokos Monastery 1994 přeložil Mgr. Jiří Ján. Odborný editor ThLic. Pavel Milko, PhD. Sazba Orthodoxia vzdělávací centrum při pravoslavném katedrálním chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Tlač: PRESS, s.r.o. s. 120, vydala Prešovská univerzita v Prešove Pravoslavná bohoslovecká fakulta v roku 2006, 1. Vydanie

Dr. J.M. JURÁK, O.P., Svatý Basil Veliký, Učitel církve, Vítězové, měsíčník životopisů světců a služebníků Božích, Redakce a administrace Olomouc, edice Krystal-knihovna, Vydávají profesori bohosloveckého učiliště řádu dominikánského v Olomouci, tisknou Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol. s.r.o. v Olomouci, s. 46

Lenka KARFÍKOVÁ, Studie z patristiky a scholastiky, Vydalo nakladatelství OIKOYMENH, Tisk ALPHAPRINT Praha. První vydání, Praha 1997, s. 176, ISBN: 80-86005-32-1

Jiří NOVOTNÝ, Basil Veliký a jeho doba, Moralia, Vydalo nakladatelství Refugium Velehrad –Roma s.r.o. jako svou 48. Publikaci, tisk a vazba MTZ a.s. tiskárna Olomouc, vydání první, Velehrad 1999, s. 179, ISBN: 80-86045-39-0

Vratislav ŠMELHAUS, Řecká patrologie, Vydání první, skriptum pro studijní účely Komenského evangelická bohoslovecké fakulty v Ústředním nakladatelství v Praze 1972, Edice Kalich, Státní tiskárna, n.p., závod 6,, Praha 4, s. 277

Gorazd VOPATRNÝ, Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita, Pohled na člověka a duchovní život z pravoslavné perspektivy, vytiskla tiskárna CENTA, 1. Vydání, Brno: L.Marek 2003, s. 158, (Pontes pragenses, sv. 33), ISBN: 80-86263-41-X

c) Užitá encyklopedie a slovníky

SLOVNÍK starokřesťanské literatury, život, spisy a nauka řeckých, latinských, syrských, egyptských a arménských církevních otců, Heinrich KRAFT, 2005, s. 320